

ინსტიტუციონალიზმი – ახალი გამოწვევა

ინსტიტუციონალისტები არიან ის ეკონომისტები, რომლებიც თვლიან, რომ ეკონომიკური ურთიერთობები წარმოადგენს გარკვეულ სისტემას, რომლის სწორი გააზრება მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, თუ მას უფრო დიდ სისტემაში განვიხილავთ. მათ მიაჩნიათ, რომ ადამიანი და ადამიანთა საზოგადოება არის სოციალურ ურთიერთობათა ერთობლიობა და წარმოების წესი, დოვლათის განაწილების სისტემა და ამ დოვლათის მოხმარების თავისებურებები დამოკიდებულია, არა მარტო ადამიანის განვითარების ფაქტორებზე, არამედ განიცდის იმ ისტორიულ სპეციფიკურ თავისებურებათა არსებით ზემოქმედებას, რომელიც დამახასიათებელია ამა თუ იმ ქვეყნისათვის.

ცნობილია, რომ დროთაგანმავლობაში ჩნდება ახალი პარადიგმები, სახეს იცვლიას ძველი კონცეფციები. გარდაქმნებს ვერ გაექცა მეოცე საუკუნის დასაწყისში აღმოცენებული ეკონომიკური თეორია ინსტიტუციონალიზმიც. იგი გასული საუკუნის 90-იან წლებში გარდაიქმნა ნეო(ახალ)ინსტიტუციონალიზმად და შესაძინევად გაფართოვდა მისი მიმდევრებისა და მხარდამჭერების რაოდენობა. განსაკუთრებით პოპულარულია იგი პოსტსოციალისტურ და სხვა რადიკალური გარდაქმნების ქვეყნებში. ამავე დროს, აღსანიშნავია ისიც, რომ ინსტიტუციონალურ ეკონომიკურ თეორია, თავისი ზოგადობის მაღალი დონის გამო, გაგრძელებას პოულობს სხვა ეკონომიკურ მიმდინარეობებში. მისგან უშუალოდ წარმოიშვა “კონსტიტუციონალური ეკონომიკის”, ხოლო მასთან დიდკუსიაში შეიქმნა “ეკონომიკური იმპერიალიზმის” თეორია. გარდა ამისა, იგი ორგანულად უკავშირდება, ისეთ საზოგადოებრივ მეცნიერებებს, როგორიცაა პოლიტიკური ეკონომია და ეკონომიკური ანთროპოლოგია. თუმცა, ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ ყველგან და ყოველთვის არ არსებობს ამ მნიშვნელოვანი თეორიის ერთგვაროვანი გაგება, ინსტიტუციონალიზმსა და ნეოინსტიტუციონალიზმს შორისაც არ შეინიშნება მკაცრი, უშუალო დამოკიდებულება. ანუ, ერთი მეორის, ახალ სიტუაციაში გაგრძელება კი არ არის, არამედ ძველი ინსტიტუციონალიზმის ნეოკლასიკურ ეკონომიკურ თეორიასთან შეთანხმების მცდე-

ღაპით იაკობიძე
სტუ-ს პროფესორი

ლობაა, თეორიული მემკვიდრეობის ახალ, ისტორიულ საფუძველზე გააზრებაა.

ამგვარად, თუ ინსტიტუციონალიზმი წარმოიშვა, როგორც ახალი, უკვე არსებული მეცნიერული ეკონომიკური თეორიებისადმი ალტერნატიული მიმართულება, ნეოინსტიტუციონალიზმი, ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიასთან და კეინსიანელობასთან მჭიდრო კავშირში ვითარდება. ამიტომ, ახალ და ძველ ინსტიტუციონალურ თეორიებს შორის არსებითი სხვაობაა, როგორც კვლევის მეთოდით ასევე, საკვლევი ობიექტისადმი დამოკიდებულებიდან გამომდინარე. შესაბამისად, ინსტიტუციონალიზმის ერთიანი ეკონომიკური თეორიის სახით გააზრება და მკითხველისადმი მიწოდება უკავშირდება მეთოდურ სირთულეებს. ამიტომ ჩვენ შევეცდებით შემდეგი თანამიმდევრობით განვიხილოთ:

1.ინსტიტუციონალიზმი - დამოუკიდებელი მიმართულება ეკონომიკურ მეცნიერებაში

1.1.ინსტიტუციონალიზმის კვლევის საგანი

1.2.ინსტიტუციონალიზმის კვლევის მეთოდი

1.3.ინსტიტუციონალიზმის გამოყენებითი მნიშვნელობა

2.ინსტიტუციონალიზმის ისტორიული წანამძღვრები და მისი ჩამოყალიბება დამოუკიდებელ მეცნიერულ მიმართულებად

2.1.ინსტიტუციონალიზმის მეთოდოლოგიური სირთულეები

2.2.ინსტიტუციონალიზმის განვითარების მიმართულებები

2.3. სამეურნეო პრაქტიკაში ინსტიტუციონალური მიდგომების შეფასებები

3.ინსტიტუციონალიზმიდან ნეოინსტიტუციონალიზმისაკენ

3.1. ნეონსტიტუციონალიზმის საფუძვლების მომზადება

3.2. ნეონსტიტუციონალიზმი

3.3. ნეონსტიტუციონალიზმის თანამედროვე მიმართულებები

4. საით მიდის ინსტიტუციონალიზმი

4.1. ნეონსტიტუციონალიზმი: წინსვლა, თუ კრიზისი(რეზიუმე)

4.2. ინსტიტუციონალიზმი საქართველოში (რეკომენდაციები)

გადმოვცეთ, ამ თეორიის ჩამოყალიბებისა და განვითარების რთული გზა. შესაძლებლობის ფარგლებში გავაანალიზოთ ამ საინტერესო ეკონომიკური თეორიის მიმართულებები და ის შესაძლებლობები, რომელთაც იგი აძლევს ეკონომიკის განვითარებაზე პასუხისმგებელ პირებს, რაციონალური ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისა და წარმოებისათვის.

1. ინსტიტუციონალიზმი - დამოუკიდებელი მიმართულება ეკონომიკურ თეორიაში

ინსტიტუციონალისტი ეკონომისტები მიიჩნევენ, რომ ადამიანების ურთიერთობები მრავალმხრივ, მუდმივად ცვალებადი კავშირებისა და მიმართებებისაგან შედგება. ისინი თავიანთი შინაარსით ისტორიულ ხასიათის მქონეა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ოდესღაც წარმოიქმნება, ვითარდება, გარდაიქმნება და კვდება ანუ, ისინი ადვილს უთმობენ, ამ ურთიერთობათა გამოვლინების ახალ, პროგრესულ ფორმებს, რომელთა სათავეც წარსულ ურთიერთობათა სისტემაში ჩნდება. ადამიანებს შორის ურთიერთობათა სისტემას საზოგადოებრივ ურთიერთობებს ვუწოდებთ.

საზოგადოებრივ ურთიერთობები როგორც მთლიანი, კონკრეტული შეისწავლება სხვადასხვა მხრიდან, შესაბამისად ჩნდება მათი შემსწავლელი სხვადასხვა მეცნიერებები: პოლიტოლოგია, სოციოლოგია, ანთროპოლოგია, კულტუროლოგია და სხვ. საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემის ეკონომიკური ასპექტის არსებობა და მისი კვლევის აუცილებლობა არ არის სადავო. ამ საკითხისადმი დამოკიდებულება მნიშვნელოვანი და არსებითია ყველა ეკონომიკურ თეორიაში. ეკონომიკური თეორიის ის მიმართულება, რომელიც ეყრდნობა კვლევის ისეთ მეთოდებს, რომელთა მიხედვით, საზოგადოებრივ მოვლენათა ანალიზისას ძნელია გაარჩიო, რით განსხვავდება ეკონომიკური მიდგომები სოციოლოგიური, ფსიქოლოგიური, ანთ-

როპოლოგიური, პოლიტიკური და გენეტიკური მიდგომებისაგან და ამიტომ, ეკონომიკური კატეგორიები წმინდა სახით კი არ უნდა განვიხილოთ, არამედ ისინი უნდა წარმოვადგინოთ სოციალურ, იურიდიულ და პოლიტიკურ ურთიერთობებთან კავშირში, დამოუკიდებელი სახით გამოცალკევდა ეკონომიკურ მეცნიერებაში და ინსტიტუციონალიზმის სახელით გახდა ცნობილი. ამ თეორიული წანამძღვარიდან გამომდინარე, მკვლევრები ცდილობენ მოძებნოს ადამიანთა საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ეკონომიკური მიდგომის მთავარი, განმასხვავებელი ნიშნები და განიხილონ არა დამოუკიდებლად, წმინდა სახით, არამედ როგორც მთლიანი, განვითარების სოციალური პროცესის მამოძრავებელი მომენტი.

• ეკონომიკური თეორიის იმ მიმართულებას, რომელიც ცდილობს შეისწავლოს ეკონომიკური საკითხები საზოგადოებრივ ურთიერთობების ფარგლებში, მათი იურიდიული, პოლიტიკური, ანთროპოლოგიური და სხვა ასპექტებთან მჭიდრო კავშირში, თანამედროვე ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ინსტიტუციონალიზმი ეწოდება.

აქვე ჩნდება კითხვა, რატომ ეწოდა ეკონომიკური თეორიის ამ მიმართულებას ინსტიტუციონალიზმი? საქმე ისაა, რომ ეკონომისტების ერთმა ნაწილმა არ მიიღო ეკონომიკურ თეორიაში გაბატონებული დოქტრინა “რაციონალური ადამიანის” შესახებ. მათი აზრით, ადამიანის საქმიანობა თავისი შინაარსით დამოკიდებულია იმ ინსტიტუტებზე, რომელთა ფარგლებშიც ისინი საქმიანობენ, ანუ ამ ადამიანების ტრადიციებზე, უნარებზე, ჩვევებზე და ჩვეულებებზე, აგრეთვე საზოგადოებაში დამყარებულ წესრიგზე და იმ საკანონმდებლო ნორმებზე, რომელიც სავალდებულოა ყველასათვის. ამიტომ უნდა შევისწავლოთ, ამბობენ ისინი, არა ადამიანთა შორის მყარ ურთიერთდამოკიდებულებების რაციონალური ეკონომიკური კავშირები, არამედ რეალური ადამიანების საქმიანობა, მათი აქტივობის ადგილებზე, ე.ი. საზოგადოებრივ ინსტიტუტებში. ამგვარად:

• ეკონომისტ-ინსტიტუციონალისტები სწავლობენ საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს, როგორც “რეალური” ადამიანის აქტივობის არეალს, ეკონომიკურ მოვლენებს ევოლუციურ პროცესში და საზოგადოებაში მიმდინარე ცვლილებების ურთიერთგანპირობებულობას.

შესაბამისად, რადგან მათი დაკვირვებისა

და ანალიზის საგანს წარმოადგენს საზოგადოებრივი ინსტიტუტები, დასახელება “ინსტიტუციონალიზმიც” ამ ფაქტით არის განაპირობებული.

1.1 ინსტიტუციონალიზმის კვლევის საგანი

რომ დავადგინოთ, როგორ ესმით ინსტიტუციონალისტებს, ეკონომიკა, როგორც კვლევის ობიექტი, ამისათვის უნდა გავარკვიოთ ეკონომიკურ თეორიათა შორის ინსტიტუციონალიზმის ადგილი და მნიშვნელობა. ცნობილია, რომ კლასიკური და ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიები (ძველი და ნოვუ-ეკონომიკა, ავსტრიული სკოლა და მონეტარიზმი, ნეოკლასიკური სინთეზი და ა.შ.) ეკონომიკური მეცნიერების საგანად მიიჩნევენ საზოგადოების ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას. ინსტიტუციონალისტები კი არსებითად აფართოებენ კვლევის ობიექტს და მიაჩნიათ, რომ ეკონომიკური ურთიერთობები საზოგადოებრივი ურთიერთობების მხოლოდ ნაწილია და განხილული უნდა იქნას მათთან კავშირში. თვალსაჩინოდ, რომ წარმოვიდგინოთ, როგორ ესმით ინსტიტუციონალისტებს ეკონომიკური მეცნიერების კვლევის საგანი, მიზანშეწონილად მიმაჩნია, მივყევით ამ ეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთი კრიტიკოსის, ჰერი ბეიკერის (1930-1914, ნობელის პრემია -1992) ლოგიკას, რომელიც ცდილობს, კვლევის ინსტიტუციონალური მიდგომები ჩაანაცვლოს ადამიანის აქტივობის ყველა სფეროში ეკონომიკური მიდგომებით.

ეკონომიკურ მეცნიერების სამი პოპულარული განმარტება არსებობს, მსჯელობს ბეიკერი. იგი შეისწავლის:

- მატერიალური სიმდიდრის (კეთილდღეობის, დოვლათის) წარმოებას და განაწილებას ადამიანის მატერიალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით,
- საზოგადოების საბაზრო სექტორს,
- შეზღუდული, ალტერნატიული გამოყენების რესურსების განაწილებას კონკურენტული მიზნების დაკმაყოფილებისათვის.

ამ განსაზღვრებებიდან გამომდინარე, ის ეკონომისტები, რომლებსაც არ უნდათ დააკავშირონ ადამიანის საქმიანობის ცალკეული სახეობები „უსუფლგულო“ ეკონომიკურ გათვლებს და მათ აკავშირებენ ადამიანთა ურთ-

იერთობების სხვა ასპექტებთან, თავიანთ თავს ინსტიტუციონალისტებს უწოდებენ. მეტიც, მათ მიაჩნიათ, რომ ეკონომიკური კატეგორიები, მხოლოდ მაშინ არის გასაგები, თუ ისინი განიხილება მთი წარმოშობის მიზეზებთან და ფუნქციონირების შედეგებთან მჭიდრო კავშირში. მაგრამ ეს საკმარისი არ არის, რადგან, ბეიკერის აზრით, ეკონომიკური მხარე აქვს ადამიანის აქტივობების ნებისმიერ გამოვლინებას. მას მიაჩნია, რომ ეკონომიკური მეცნიერება საგნით (კვლევის ობიექტით) არ განსხვავდება სხვა სოციალური მეცნიერებებისაგან, მაგრამ ყველა სფეროში, სადაც ადამიანი მოქმედებს მისი აქტივობის შეფასების, საქმიანობის ეფექტიანობის საფუძველს ქმნის ეკონომიკური მეტოდები. ასეთი მსჯელობა დღეს საკმაოდ პოპულარულია და მას “ეკონომიკურ იმპერიალიზმს” უწოდებენ. ეკონომიკურ იმპერიალიზმს ბევრი მიმდევარი ჰყავს, ისინი ვინც მიიჩნევს, რომ ნებისმიერი საზოგადოებრივი ურთიერთობები შესაძლებელია გადაწყდეს ეკონომიკურ საფუძველზე რაღაც ფორმით აღიარებენ ეკონომიკურ იმპერიალიზმს. ასე იყო საქართველოში, 2004-2012 წლებში, როდესაც ქვეყნის ხელისუფლებას მიაჩნდა, რომ ადამიანის დანაშაულის, მათ შორის სისხლის სამართლის დანაშაულის შეფასება შესაძლებელია ფულადი ფორმით და შესაბამისად სასამართლოს არ გამოუტანია 1% მეტი გამამართლებელი განაჩენი, ხოლო პატიმრობა წარმატებით იცვლებოდა ფულადი კომპენსაციით.

ჩანართი განსჯისათვის. №1" ეკონომიკური იმპერიალიზმის" მახინჯი გამოვლინებები ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორიის ავტორიტეტული მკვლევრები, მათ შორის ჰოლანდიელ მარკ ბლაუგსაც (ჰოლანდიელი ეკონომისტი 1927-2011) მიაჩნია, რომ ეკონომიკური მეცნიერების ყველაზე პოპულარული განმარტება ეკუთვნის ჯოანა რობინსონს (ინგლისელი ეკონომისტი, 1903-1993) და იგი, მომდინარეობს ალტერნატიული გამოყენების რესურსების განსაზღვრულობისა და კონკურენტულ მიზნებს შორის დამოკიდებულებათა შინაარსის დადგენის აუცილებლობისაგან. აგრეთვე ნათელია, რომ ეკონომიკა თავისთავად ადამიანთა ურთიერთობების უფრო დიდ სფეროს მოიცავს, ვიდრე საბაზრო სექტორია და რასაც ეკონომისტები აკეთებენ, ბევრად უფრო ფართოა, ვიდრე ბაზარზე ადამიანის აქტივობები. ამ განმარტების ანალიზით ჰერი ბეიკერი მიდის დასკვნებამდე, რომ იშვიათობა და არჩევანი უკავშირდება ნებისმიერ რესურსს, რა

ფორმაშიც არ უნდა ხდებოდეს მისი განაწილება: - პოლიტიკური პროცესების ჩარჩოებში (რომელი დარგი დაეგებროთ გადასახადებით, სად უფრო გაეზარდოთ ფულის მიწოდება, საჭიროა, თუ არა ომის დაწყება და ა.შ.), -ოჯახში (მეუღლის არჩევა და ოჯახის სიდიდის დაგეგმვა, ეკლესიაში სიარულის სიხშირე და ძილსა და ღვიძილს შორის დროის განაწილება), -სამეცნიერო საქმიანობის ორგანიზაციის დროს (მეცნიერის მიერ თავიანთი გონებრივი შესაძლებლობების განაწილება სხვადასხვა პრობლემების მიხედვით). ამიტომ, ეკონომიკური მეცნიერება სხვა საზოგადოებრივი მეცნიერებებისაგან იმდენად საგნით კი არ განსხვავდება, რამდენადაც მიდგომით, დაასკვნის ბეიკერი და ცდილობს დაასაბუთოს, რომ „ეკონომიკური მიდგომა თავისი სიძლიერით არის უნიკალური, რადგან მას აქვს უნარი მოახდინოს ადამიანის საქმიანობის მრავალი, სხვადასხვაგვარი ფორმების ინტეგრაცია“. ჰერი ბეიკერი შეეცადა მოეხდინა თავისი მიდგომის ინტერპრეტაცია იმ პროცესების მიმართ, რომლებიც არ გამოდინარეობენ საბაზრო სისტემიდან. კერძოდ, მან შეისწავლა „ქორწინების ბაზარი“ და სათანადო მათემატიკური აპარატურის გამოყენებით დაასკვნა, რომ მრავალცოლიანობას მიმართავენ მაშინ, როდესაც ერთი ცოლი ვერ აკმაყოფილებს მისადმი წაყენებულ ყველა მოთხოვნას. ერთცოლიანობა და მრავალცოლიანობა, ეკონომიკური შინაარსით ერთი და იგივეა, რადგან უკავშირდება ოჯახური ცხოვრების ეფექტიანობას. არაფერს არ ვიტყვი ასეთი მსჯელობის ზნეობრივ ასპექტზე, მაგრამ შევნიშნავ, რომ ბეიკერის ამ მოსაზრებას საკმარისი მიმდევრები ჰყავს. გარდა „ქორწინების ბაზრისა“ ბეიკერმა შეისწავლა „დანაშაულებათა ბაზარიც“ და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სასჯელის მიმართ დამოკიდებულება ყველა დამნაშავეს ერთგვაროვანი არა აქვს და საჭიროა ჰქონდეთ მათ არჩევანი. ვისაც სურს, ციხეში მოიხადოს სასჯელი, ხოლო ვისაც ციხე არ უნდა, გადაიხადოს კომპენსაცია. საქართველოში ეს თეორია გადაიქცა სამუშაო თეზისად და იუსტიციის სამინისტრომ მთელი სისტემა შექმნა „დანაშაულებათა ბაზრის“ სარეგულირებლად. მან სხვადასხვა რეესტრების, მეშვეობით, რომლის საშუალებითაც ქონებრივი საფუძველზე რანჟირებული იყო საქართველოს მოსახლეობა, სასჯელ აღსრულებისა და მოსახლეობის იურიდიული მომსახურების დახმარების სამინისტროსთან ერთად, მართლაც შექმნა „დანაშაულებათა მარეგულირებელი საბაზრო სისტემა“, რომლის საქმიანობის შედეგიც 24 ათასი პატიმრის და 250 000 მუდ-

მივი მეთვალყურეობას დამოკიდებული პირის (პრობაციონერის) არსებობაში გამოიხატა. შედარებისათვის 1988 წელს 5.5 მილიონიან საქართველოში ციხეებში სასჯელს იხდიდა 16.5 ათასი ადამიანი. ხოლო 1937 წლის ცნობილი რეპრესიების დროს პატიმართა რაოდენობა 11 კაცს არ აღემატებოდა. 2012 წელს 4, 6 მილიონიან ქვეყანაში პატიმრების რაოდენობა 24 ათასს აჭარბებდა. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დანაშაულებებთან ბრძოლის საბაზრო სისტემამ საქართველოში აშკარა ჰიპერტროფია განიცადა და იგი გახდა თავისუფალ მოქალაქეთა დასჯის ეფექტური მექანიზმი. ბეიკერს რომ ეს ყველაფერი ცოდნოდა და 2012 წლის აგვისტოს კადრებიც ენახა ტელევიზიით, ალბათ, საფლავში გადაბრუნდებოდა.

ჰერი ბეიკერის ასეთ, სოციალური ურთიერთობებში გაფართოებულ საბაზრო მექანიზმურ მიდგომებს არ ეთანხმება, ეკონომისტ-ნეონისტი-ტუციონალისტი **რონალდ ქოუზი** (1010-2013, ნობელის პრემია 1991), იგი მიიჩნევს, რომ ეკონომიკური ურთიერთობები გადაჯაჭვულია სამართლებრივ, სოციალურ და კულტურულ ურთიერთობებთან საკამათო არაა. ეს ცხადია, მეტიც ეკონომიკური ურთიერთობები წმინდა სახით არ არსებობენ, ისინი ადამიანურ ურთიერთობათა რთული კონკრეტულობის გარკვეულ შრეს შეადგენენ. მაგრამ, ამავე დროს აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკისადმი ასეთი მიდგომით იკარგება მისი კვლევის საგანი, იგი ხდება ამორფული და განუსაზღვრელი. ამიტომ ინსტიტუციონალისტების აზრით ეკონომიკის კვლევის ობიექტი იმდენად პროცესებისადმი „მოგება-ბაღანისის“ პრინციპით მიდგომა კი არ არის, არამედ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა შიგნით საკუთრივ ეკონომიკური ურთიერთობების გამოყოფა და ანალიზი. ასეთი კვლევები კი უნდა განხორციელდეს იმ ინსტიტუტების როლისა და მნიშვნელობის საფუძველზე, რომელთა მეოხებითაც ხორციელდება ადამიანის რეალური ეკონომიკური აქტივობები. კონკრეტულ (მრავალმხრივ) ადამიანურ ურთიერთობებიდან ეკონომიკური ასპექტის გამოყოფა და ანალიზი კი შეუძლებელია, თუ არ შევისწავლით ამ პროცესის მოქმედების არეალს, იმ ინსტიტუტს სადაც იგი ავლენს თავის თავს. გარდა ამისა ბაზრის ისეთი გაფართოებული ინტერპრეტაცია, რომელსაც გვთავაზობენ, მიუღებელია ქოუზისათვის, იგი მოითხოვს ეს ეკონომიკური ფენომენი განმარტებული იქნას მკაცრად. მისი აზრით: **ბაზარი არის საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციის გამაადვილებელი მექანიზმი, რომელიც, გასაყიდი პროდუქტის**

თავისებურებებიდან გამომდინარე, ქმნის განსხვავებული ტექნოლოგიის მქონე ინსტიტუტებს. იგი სხვა ინსტიტუციონალისტების მსგავსად ეკონომიკური საქმიანობის საფუძვლად მიიჩნევს ეკონომიკურ ინსტიტუტებს: ფირმას, ფასწარმოქმნას, კონკურენციას, ფულის მიმოქცევას, საფონდო საქმიანობას და ა.შ. იმ ინსტიტუტებს, რომლებიც ქმნიან ეკონომიკური მეცნიერების შესწავლის დამოუკიდებელ საგანს.

1.2. ინსტიტუციონალიზმის კვლევის მეთოდი

კვლევის მეთოდის თვალსაზრისით ინსტიტუციონალისტები აქცენტს აკეთებენ ისტორიზმის მეთოდოლოგიურ პრინციპზე. რამდენადაც ფართოა ინსტიტუციონალი ეკონომისტების წარმოდგენები ეკონომიკური კვლევების ობიექტზე, იმდენად ფართოა მათი კვლევის მეთოდოლოგიაც. მათი აზრით, წარსული უნდა ჩადგეს დღევანდულობის სამსახურში და განაპირობოს მომავლისაკენ სავალი მიმართულებები.

სავსებით სამართლიანად აღნიშნავს ამერიკელი ეკონომისტი ინსტიტუციონალისტი **დონალდ ნორტი** (1920- ,ნობელის პრემია 1993): “ისტორიას აქვს მნიშვნელობა არა მხოლოდ იმისათვის, რომ ჩვენ გაკვეთილებს ვიღებთ წარსულიდან, არამედ იმიტომ, რომ აწმყო და მომავალი წარსულს უკავშირებს საზოგადოებრივი ინსტიტუტების უწყვეტობას, არჩევანს, რომელსაც ვაკეთებთ დღეს, ან ხვალ გავაკეთებთ, წარსულმა წამოგვიყენა. ხოლო წარსული გასაგები ხდება მაშინ, როდესაც მას ინსტიტუციონალური განვითარების თანამიმდევრობის სახით წარმოვიდგენთ.”

ისტორიზმის მეთოდი რეალურად უგულვებელყოფილია კლასიკური ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლებისაგან, მათ მიაჩნიათ, რომ საზოგადოებრივი ინსტიტუტები მუდმივად განიცდიან გარდაქმნებს და აუცილებელია მათი იმ მახასიათებლების შესწავლა, რომლებიც აზრს აძლევს მის სისტემურობას. აქ თითქოს სადავო არაფერია, გარდა ერთ საკითხისა, როგორ ესმით მოკამათე მხარეებს ცნება, “სისტემურობა”. როდესაც საკითხს განვიხილავდით ეკონომიკური თეორიის საგანთან მიმართებით აღვნიშნეთ, რომ თუ კლასიკური ეკონომიკა ეძებს ეკონომიკურ სისტემას, როგორც საკუთრივ ეკონომიკურ ურთიერთობათა ერთობლიობას, ინსტიტუციონალისტები თვლიან, რომ ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემურობა, მხოლოდ სოციალურ სისტემის შიგნით იურიდიულ და სხვა

სოციალურ ურთიერთობებთან კავშირში არის გასაგები. სისტემურობის ამგვარი წარმოდგენა, მხოლოდ მისი მოცულობითი ლოგიკური საზღვრების დადგენის აუცილებლობიდან კი არ ჩნდება, არამედ ცნება “სისტემის,” როგორც კვლევის მეთოდოლოგიური საშუალების გაგების განსხვავებულობიდან გამომდინარეობს. საქმე ისაა, რომ ინსტიტუციონალისტები საზოგადოებრივი პროცესების გააზრებისას დარწმუნის შეხედულებებს ეყრდნობიან. ამიტომ მათთვის სისტემა მუდმივ ურთიერთქმედებაშია გარე სამყაროსთან, რეაგირებს მასზე და მისი ზემოქმედებით იცვლება კიდევ. **საზოგადოების, როგორც ცოცხალი ორგანიზმის, კონკურენტული სისტემის ცვალებადობა, განპირობებული მიზეზშედეგობრივი კავშირებით და არ ექვემდებარება კითხვას “რატომ”, როგორც ეს ფიზიკაში ხდება, არამედ იგი გამომდინარეობს კითხვიდან “რისთვის”.** ამასთან, ასეთ მიზეზშედეგობრივ განპირობებულობას არა აქვს თელეოლოგიური შინაარსი, რადგანაც იგი მიზნის მეშვეობით არ იხსნება. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ინსტიტუციონალიზმის ფუძემდებლის **ტორსტენ ვებლენის** (1857-1929) შეხედულებები, რომელზეც ახლა ვმსჯელობთ, საბუთდება ცნობილი ეტოლოგის **კონრად ლორენცის** (ავსტრიელი ექიმი, ეტოლოგიის ფუძემდებელი 1903 - 1989 ნობელის პრემია 1973) დაკვირვებებით ცხოველთა სამყაროზე. ამიტომ ისტორიზმი, რომელსაც ეყრდნობა ინსტიტუციონალიზმი შინაარსობრივად ბევრად უფრო მდიდარი მეთოდოლოგიური პრინციპია, ვიდრე ის რომელსაც, ჩვენ ვიცნობთ ფილოსოფოსებისა და ეკონომისტების სხვადასხვა ნაშრომებიდან.

ჩანართი განსჯისათვის №2 ისტორიზმი-სოციალური ტოპოლოგიის საფუძველი

ინსტიტუციონალისტი მკვლევრები ისტორიზმის მეთოდს იყენებენ არა იმისათვის, რომ დაადგინონ, რომ “ოდესღაც რაღაც მომხდარა”, არამედ იმისათვის, რომ იპოვონ ისტორიის წიაღში ის მაცოცხლებელი ძალა, რომელიც დღევანდულობის განვითარების საფუძველებს შექმნის. ამ თვალსაზრისით ისინი ახლოს არიან ფრანგული ისტორიოგრაფიული სკოლის წარმომადგენლებთან **მარკ ბლოკითთან** (1886-1944), **ფერნან ბროდელთან** (1902-1985)და სხვ. მაგრამ, რამდენადმე განსხვავდებიან კიდევ, რადგან ისინი ისტორიისაგან მოითხოვენ მეტს, **იმას რაც დროში მუდმივია და თავისი სახეცვ-**

ლილებებით ქმნის განვითარების მუდმივობის საფუძველს. ამ თვალსაზრისით ისინი, თოთქოს მათემატიკის დარგის ტოპოლოგიის, კუმანიტარულ ინტენპრეტაციას ახდენენ. როგორც ვიცით, ტოპოლოგია შეისწავლის უცვლელობას უზოგადესი ფორმით, კერძოდ, სივრცის ისეთ უცვლელ მდგომარეობას, რომელიც განიცდის მუდმივ დეფორმაციას. ამასთანავე ტოპოლოგია არ შეისწავლის ობიექტის მეტრულ თვისებებს, რის გამოც სრულიად სერიოზულად მტკიცდება, რომ ფინჯანი და “ბუბლიკი,” ამ თვალსაზრისით, არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. სწორედ ასეთ უცვლელ ობიექტებად, რომლებიც ინარჩუნებენ უცვლელ თვისებებს, მუდმივად დეფორმირებად, ცვალებად, საზოგადოებრივ დინამიკაში, არიან ინსტიტუტები, რომლებიც ფუნდამენტური სოციალური პროცესების უცვლელობას განაპირობებენ. მართალია, დონალდ ნორტი ასე პირდაპირ არ ამბობს, ინსტიტუტებს ასეთი მნიშვნელობა (იგულისხმება “ტოპოლოგიური უცვლელობის” საზრისი) ჩვენ მივანიჭეთ, რადგან მივიჩნიეთ, რომ მას შემდეგ რაც ახალგაზრდა რუსმა მათემატიკოსმა გრიგორი პერელმანმა, ანრი პუანკარეს (ფრანგი მათემატიკოსი, 1854-1912) პიპოთეზა ამოხსნა, შეიძლება მისივე სიტყვებით ვამტკიცოთ, რომ... “ყველა მათემატიკური თეორია, თუ იგი მკაცრია, ადრე თუ გვიან, პოულობს გამოყენების არეალს. ... მე შევისწავლე სიცარიელეთა გამოთვლა, ჩემს კოლეგებთან ერთად ჩვენ ვეუფლებით ეკონომიკურ და სოციალურ “სიცარიელეთა” შევსების ხელოვნებას”. ის ძიება, რომელსაც თაობები აწარმოებენ საზოგადოებრივი განვითარების გზის საპოვნელად, სწორედ ასეთი “სიცარიელეების” შევსების მცდელობაა, რომელზეც პელერმანი ლაპარაკობს.

დონალდ ნორტი მსჯელობს ისტორიულ წარსულზე და მის მუდმივ “დეფორმაციაზე”, იმ ადეკვატურ სამეურნეო ინსტიტუციონალური სისტემის შექმნის აუცილებლობაზე, რომელიც საზოგადოების განვითარების მოცემულ ეტაპისათვის შესაბამისი იქნება. ასეთი გზით მიდიოდა საქართველო გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან, როდესაც დავიწყეთ საბაზრო ეკონომიკის “მშენებლობა” ჩვენთვის მთავარი ამოცანა იყო შეგვექმნა ისეთი საბაზრო მექანიზმები, რომლებსაც წარმატებით ჩავანაცვლებდით არსებულ, ბიუროკრატულ-ადმინისტრაციული სისტემის მიერ დამკვიდრებულ ინსტიტუტებს, ამ პროცესში, რა თქმა უნდა, ბევრი შეცდომა იქნა დაშვებული. შემდეგ 2004-2012 წლებში გატარებულმა გაუაზრებელმა ეკონომიკურმა რეფორმებმა ქვეყანაში არსებული

“ცარიელ” ადგილებს: შრომის ბაზარი, საფონდო ბაზარი, საპენსიო დაზღვევის დაგროვებითი სისტემა, ანტიმონოპოლიური საქმიანობა, განათლებისა და მთელი მერიტორიული სფეროს საბაზრო ორგანიზაციის სისტემა და სხვა ზოგიერთი მოქმედი ინსტიტუციების მოშლით დამატებითი “სიცარიელები” შექმნა: ადგილობრივი ბიუჯეტები, საპენსიო სისტემა, სადაზღვევო აქტუარული ბაზარი (გარდა ჯანდაცვის დაზღვევისა), ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. ასეთი ქმედებებით კი არა მარტო ეკონომიკის განვითარების შესაძლებლობებს დაეშორდით, არამედ ეკონომიკური ზრდის საფუძვლები შევარყიეთ. განვითარება ეს ხარისხობრივი სიდიდეა, ხოლო ზრდა არსებული სტანდარტის პირობებში რაოდენობრივი მეტობაა. ჩვენ კი სწორედ ხარისხობრივი უკუსვლა განვიცადეთ. ამიტომ, როდესაც ეკონომიკის ფუნქციონირების აუცილებელი ინსტიტუტები მოვშალეთ, განვითარებაზე საუბარი გაუგებარია.

1.3. ინსტიტუციონალიზმის გამოყენებითი მნიშვნელობა

ახლა, როდესაც ჩვენ ვიცით, რომ ინსტიტუციონალიზმი თავისი შინაარსით სამეურნეო პრაქტიკაზე ორიენტირებული ეკონომიკური თეორიაა, საინტერესოა გაირკვეს, რას სთავაზობს იგი საზოგადოებას. ინსტიტუციონალური პრაქსიკოლოგია (პრაქტიკული გამოყენება) სამართლიანად მიაჩნიათ, რომ მიმართულია ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობის გაუმჯობესებისაკენ, მისი რეკომენდაციები საშუალებას იძლევა მიზანმიმართული გახდეს ეკონომიკური გარდაქმნები და შემუშავდეს ის მექანიზმები, რომელთა მეშვეობითაც ეფექტური გახდება შეზღუდული რესურსების გამოყენება. ანუ საზოგადოება გახდება უფრო ჭკვიანი ვიდრე იყო.

ზოგადად, ინსტიტუციონალისტებს აინტერესებთ, იპოვონ სოციალური ევოლუციის პროცესში საზოგადოების უცვლელობის ის საერთო ფორმები, რომლებიც განაპირობებს მის ერთიანობას, მიუხედავად ურთიერთობათა მუდმივი დეფორმაციისა და შესთავაზონ საზოგადოებას ამ ფორმათა სრულყოფის შესაძლებლობები. ამიტომ, ინსტიტუციონალისტები უფრო ახლოს არიან თავიანთი კვლევების შედეგებით ანტროპოლოგებთან, კერძოდ, სოციალური ანთროპოლოგიის იმ მიმართულებასთან, რომელსაც “ეკონომიკურ ანთროპოლოგიას” უწოდებენ, ვიდრე ეკონომიკის ისტორიულ სკოლასთან. მაშინ, როდესაც ისტორიული სკოლა იზღუდება ეროვნული სახელმწი-

ფოს პოლიტიკური ფარგლებით, ეკონომიკური ანთროპოლოგია, კერძოდ ამერიკელი **კარლ პოლანი** (1886-1964) გვიხსნის, რომ დემოკრატიულ საზოგადოება შესაძლებელს ხდის, განხორციელდეს „დიდი ტრანსფორმაცია“, ანუ, თუ სახელმწიფოები ვითარდება დემოკრატიულად, მაშინ მათ შორის მყარდება იდენტური, ურთიერთმისაღები საბაზრო დამოკიდებულებები. დემოკრატია საშუალებას გვაძლევს, ეკონომიკაში დამკვიდრდეს ბაზრის ახალი ინოვაციური ფორმები, რომლებიც განვითარებული სტანდარტებით საქმიანობის საშუალებას იძლევა. მაგალითად, ჯანმრთელობის დაცვის ის სისტემა, რომელიც კანადაში, სკანდინავიის და ევროპის ზოგიერთ სხვა ქვეყანაშია, დიდხანს, დაახლოებით 300 წლის განმავლობაში ყალიბდებოდა, მაგრამ ასეთი მექანიზმის გადატანა განვითარებად ქვეყანაში 30 წლის განმავლობაშია შესაძლებელი. ამისათვის საჭიროა არსებობდეს დემოკრატიული გარემო, სადაც ტრადიციული ინსტიტუტები შეძლებენ უმოკლეს დროში და ეფექტურად აითვისონ ეს სიახლეები. ეს იმიტომ, რომ, როგორც ეკონომიკური ანთროპოლოგი ბრიტანელი **ბრონისლავ მალინოვსკი** (1884-1942) ამტკიცებს, დემოკრატიულ გარემოში საბაზრო ინსტრუმენტები ორგანულად შემოდიან ქვეყნის საზოგადოებრივ ქსოვილში და პროცესის ნორმალური მსვლელობა გვჩვენებს, რომ **მთავრობის ჩაურევლობას კერძო ინციატივების სფეროში გეგმაზომიერი ხასიათი აქვს, ხოლო მისი მონაწილეობა, საბაზრო სფეროში სპონტანური ხასიათისაა, შექმნილი აუცილებლობებიდან გამომდინარეობს.** გამოდის, რომ ეს ორი პარალელურად განვითარებადი პროცესი, საზოგადოების ინტეგრაცია ბაზრის მეშვეობით და ბაზრის განვითარება, ერთმანეთთან ბალანსდება სახელმწიფოს ძალისხმევით. რადგან იგი იძულებული ხდება, საჭირო შემთხვევაში გამოიჩინოს სამეწარმეო ინციატივები. შესაბამისად სახელმწიფოს ინსტიტუციონალური მოწყოლა ხდება აქტუალური და იმაზე, თუ როგორი მექანიზმები შეიქმნება, ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირების მიზნით დიდადაა დამოკიდებული ქვეყნის პროგრესი. გარდა ამისა, ეკონომიკური საბაზრო კრიტერიუმები გამოიყენება სხვა არაეკონომიკური, სოციალური პროცესების სამართავადაც, ამიტომ, ქვეყნის განვითარების ერთ-ერთ, უმთავრეს მექანიზმს წარმოადგენს მისი საბაზრო სისტემა და ის ინსტიტუტები, რომლებიც ამ სისტემას გარკვეულ ჩარჩოებში სვამს. ასეთ საზოგადოებრივ წარმონაქმნები (ინსტიტუტები), რომლებიც რამდენადმე აწესრიგებენ საბაზრო სტიქიურ კანონზომიერებებს, ამ შემთხვევაში იძენენ უარყოფით

უკუკავშირების ფორმას და საბაზრო მოტივაციებს წარმართავენ სოციალური სამართლიანობიდან გამომდინარე. **მთავრობა ხდება საზოგადოებრივი ცხოვრების განმსაზღვრელი, მიმართულების მიმცემი, შემფასებელი და გარდამქმნელი.** იგი არის ობიექტიც და სუბიექტიც. ასეთ სიტუაციაში დგება მისი საბაზრო პროცესების ჩართულობის ამოცანა.

ინსტიტუციონალისატების მიმართ კვლევის ობიექტის გარკვევისა და შედეგების თვალსაზრისით, არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებები არსებობს. იგი თანდათან უფრო პოპულარული ხდება, სულ უფრო მეტი სპეციალისტი აღიარებს კვლევის ამ მიმართულებას და თვითონ იწყებენ საკითხების ინსტიტუციონალურ საფუძველზე შესწავლას. ამის მაგალითებია რუსი ეკონომისტი **ალექსანდრე აუზანი**, ქართველი **კახა ბენდუქიძე**, **ბესარიონ ალადაშვილი** და სხვები. შეინიშნება ნეგატიური დამოკიდებულებაც. მაგალითად, ინტერნეტენციკლოპედია “ვიკიპედიაში,” მოყავთ **ვასილი ლეონტიევის** (ამერიკელი ეკონომისტი, 1905-1999. ნობელის პრემია 1973 წელს), შეხედულება, “ნობელის პრემიის მიმნიჭებელი კომიტეტის საქმიანობის გაგრძელება პრობლემატურად მიმაჩნია. - 1997 წელს აღნიშნავდა იგი - ფიქრობ, რომ მისი ყურადღება ეკონომისთ-თეორეტიკოსებიდან თანდათანობით გადაერთო ინსტიტუციონალისტ ეკონომისტებზე. ახლა კი წარმოიშვა პრობლემა, რამდენადაც კონკრეტულ ეკონომიკურ კვლევებში შეიძლება ილაპარაკო გარკვეულ იერარქიაზე, წინადადებულ ნაბიჯებზე, გარღვევაზე, ამდენადვე ინსტიტუციონალურ სკოლის საქმიანობაში ნამდვილად ვერ ვხედავ სერიოზულ ძვრებს”. ჩვენ კმაყოფილებით აღვნიშნავთ, რომ ნობელის კომიტეტი არ დაეთანხმა ინსტიტუციონალიზმის ლეონტიევისეულ შეფასებას და 1997 წლის შემდეგაც გაიცა ნობელის პრემიები ამ მიმართულების ეკონომისტებზე.

ჩანართი განსჯისათვის. №3.

ძველ ტიკებში ახალ ღვინოს არ ასხამენ

საქართველოში 2012-2014 წლებში, პოლიტიკური ინსტიტუტების უცვლელობის პირობებში, დიდი სოციალური გარდაქმნები განხორციელდა. ქვეყნის მართვის პოლიტიკური და ორგანიზაციული სისტემის უცვლელობის პირობებში სხვა საზოგადოებრივი პრიორიტეტი ჩამოყალიბდა და ვითარდება. ადამიანებისა და მათი

ყოველდღიური საზრუნავისაკენ შებრუნდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აქტივობების ვექტორი. ეს ფუნდამენტური სახის ცვლილებაა. საქმე ისაა, რომ თუ 2012 წლამდე, მოსახლეობის სოციალური დაცულობა იყო ეკონომიკური აქტივობების შედეგი და სიღარიბე განიხილებოდა, როგორც ცალკეულ პირთა დროებითი უნიათობის გამოვლენა, ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი მონაპოვარი ისაა, რომ **მოსახლეობის სოციალური დაცულობა, ადამიანის განვითარების მახასიათებლების ზრდა ეკონომიკური რეფორმების წინამძღვარი გახდა.** ამიტომ თუ 2012 წლამდე სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ერთობლიობა, მიმდინარე დეფორმაციების პირობებში, ქმნიდა ისეთი იერსახის მქონე სოციუმს, რომელიც შეიძლება შევადაროთ “ბუბლიკს”, სადც ხალხისათვის მხოლოდ ცარიელი რგოლი ჰქონდათ დატოვებული, ახლა, 2013 წლიდან, იგი ფინჯანს დაემსგავსა და ხალხი, სამართლიანად ელოდება როდის აივსება იგი ნაღებით. როგორც ვხედავთ, ქვეყანა თამამად ცვლის განვითარების პრიორიტეტებს და წინააღმდეგობები, რაც გზაზე ხვდება მოსალოდნელი და ანგარიშგასაწვეი მოვლენებია. საქმე ისაა, რომ **კანონების მოქმედების ფუნდამენტური და უზოგადესი მიმართულებების შეცვლა საკმაოდ ადვილია, ხოლო ადამიანების ჩვევები თანდათანობით და საკმაოდ რთულად იცვლება.** მიაქციეთ ყურადღება, 2010 წელს ქვეყნის მთლიანი შიგა პროდუქტში განმრთელობის დაცვაზე დაიხარჯა 3 მილიარდ ლარამდე, დაახლოებით 16%, აქედან სახელმწიფოს წილი შეადგენდა, მხოლოდ 300 მილიონ ლარს, გაწეული ხარჯების მეთედს. დანარჩენს იხდიდა პირადად პაციენტი. საქართველოს მედია მხოლოდ პოზიტიურ მასალას აშუქებდა და გვესმოდა, რომ ამ სფეროში დიდ წარმატებებს მივალწიეთ. ამჟამად, როდესაც გადავდით საყოველთაო სამედიცინო დაზღვევაზე და თითოეულმა ადამიანმა იგრძნო ასეთი სამედიცინო მომსახურების სიკეთე, რეალობის საზოგადოებრივი ასახვის სრულიად საწინააღმდეგო მოცემულობები მივიღეთ. ასეთივე მაგალითების მოყვანა შეიძლება განათლების სფეროდანაც, სადაც უფასოდ დარიგებული სასწავლო სახელმძღვანელოები, ერთი მითქმა-მოთქმის საგანი გახადეს ფსევდოლიბერალებმა, გამომდინარე თავიანთი დოქტრინალური შეხედულებიდან. როგორც ვხედავთ, საზოგადოების ფუნქციონირება მჭიდროდ უკავშირდება სახელმწიფოს პოლიტიკურ მოწყობას და მიღწეული შედეგები მუდმივი ანალიზისა

და განხილვის საგანი უნდა იყოს. ეს განსაკუთრებით აქტუალურია დღეს, როდესაც თითოეული მოქალაქე უნდა გრძნობდეს სახელმწიფოს პოზიციონირებას თანაცხოვრების ნებისმიერ სფეროში და შეეძლოს საკუთარი აზრის ჩამოყალიბება. დღეს ეს აუცილებელია იმიტომ, რომ ქვეყანა აგრძელებს ცხოვრებას იმ პოლიტიკური მოდელის საფუძველზე, რომელიც წარსულ პერიოდში ჩამოყალიბდა და რომელსაც უარი უთხრა საქართველოს მოსახლეობამ. მართალია, 2013 წლიდან საქართველოს ხელსუფლება ერთგვარად შემობრუნდა მოსახლეობისაკენ, ეს აისახა კიდევ ადამიანის კეთილდღეობაზე, მაგრამ ძველ ტიკებში ჩასხმული ახალი ღვინო ამ ტიკს არღვევს და მიწაზე იქცევა თავანკარა და ჯერ კიდევ, დაუვარგებელი სასმელი. ამას იმიტომ ვამბობთ, რომ **საქართველოში საზოგადოების განვითარების ორიენტირები იცვლება. მიმდინარეობს საზოგადოების ტრანსფორმირება, მიზნობრივ ამოცანათა ცვლილების პროცესი, მაგრამ მისი დაჩქარებისათვის აუცილებელია, რევიზია ჩაუტარდეს იმ ინსტიტუტებს, რომლებიც ქმნიან პოლიტიკური მართვის ორგანიზაციულ სტრუქტურას.** ასეთი პოლიტიკური წარმონაქმნები თავიანთი უარყოფითი უკუკავშირებით, ნეგატიურ ზეგავლენას ახდენენ მოქალაქეთა თანაცხოვრების არსებულ წესზე და სამომავლო მიმართულებების ფორმირებაზეც.

მიუხედავად ინსტიტუციონალიზმისადმი ასეთი არაერთგვაროვანი მიდგომებისა იგი, მისი მეცნიერული მონაპოვარი, უადრესად მნიშვნელოვანია, რადგან საზოგადოების განვითარებაზე მაფიქრალ და პასუხისმგებელი ადამიანების წინაშე სვამს მნიშვნელოვან პრობლემას, კერძოდ, რას წარმოადგენენ სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინსტიტუტები, რით განსხვავებიან ისინი ორგანიზაციულად და როგორ ზემოქმედებენ სახალხო დოვლათის წარმოებისა და მითვისების რეალურ გარემოზე. საკითხის ამგვარი დასმა კი გაგვიადვილებს პასუხს კითხვაზე, როგორ მივუღებთ ახლის შენებას. ქვეყნის განვითარების უცვლელი პირობების ცოდნა მოგვცემს საშუალებას, გავარკვიოთ:

- რა ცვლილებებია მოსალოდნელი და რაში მდგომარეობს მათი გარდაუვალობა.
- როგორი საზოგადოებრივი მექანიზმებია საჭირო, რომ ეს ცვლილებები ქვეყნის განვითარების მიმართულებით მო-

ქმედებდეს და არა საწინააღმდეგოდ,

▪ დავძლიოთ ჩვენ მიერ დაშვებული შეცდომები, რომლებიც გარდაუვალი იყო მიმდინარე რეფორმებისა და ცვლილებების ფონზე.

მიუხედავად ჩვენი დამოკიდებულებებისა წარსულისადმი, უნდა გავითვალისწინოთ ის, რაც ადამიანებისათვის დღეს მისაღებია. გარდაქმნების ტაქტიკისა და სტრატეგიის შემუშავებისას აუცილებელია გავითვალისწინოთ ისიც, რაც წინა პერიოდებში თავს გადაგვხდენია. უნდა გვახსოვდეს, რომ არ არსებობს ტრანსფორმაციის ისეთი თეორია, რომელიც მოსალოდნელი შეცდომების მინიმიზაციას ითვალისწინებს.

2. ინსტიტუციონალიზმის ისტორიული წანამდგვრები და მისი ჩამოყალიბება დამოუკიდებელ ეკონომიკურ მიმართულებად

ტერმინი „ინსტიტუციონალური ეკონომიკა“ პირველად 1919 წელს გაჩნდა. იგი თავის სამეცნიერო სტატიაში ამერიკელმა ეკონომისტმა უოლტ ჰამილტონმა გამოიყენა. თავდაპირველად, ტერმინით „ინსტიტუციონალური ეკონომიკა“, აღინიშნებოდა კონკრეტული, გამოყენებითი ხასიათის ეკონომიკური კვლევები. იგი მოცემული ადგილზე, მიმდინარე პერიოდში განხორციელებული ანალიტიკური საქმიანობის ერთგვარი საერთო სახელი იყო. აღნიშნავდა დაახლოებით იმას, რასაც საბჭოთა კავშირში დარგობრივ ეკონომიკას უწოდებდნენ, და ამ სფეროში მოღვაწე ეკონომისტებს არ ჰქონდათ საკვლევი მასალის თეორიული განზოგადები პრეტენზიები. თვით ტერმინი „ინსტიტუციონალური“ გაჩნდა სიტყვებისაგან, „ინსტიტუტი“ და „ინსტიტუცია“, რაც ნიშნავს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, წესებს და წესრიგს, ჩვევებს და ჩვეულებებს, რაც მდგრადია და საზოგადოებაში მოქმედებს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში (ინსტიტუციებს) და კანონით დადგენილ წესებს და დაწესებულებებს (ინსტიტუტებს). ეკონომისტი ინსტიტუციონალისტები შეისწავლიდნენ სახელმწიფოს, ოჯახს, კერძო საკუთრებას, ფირმებს, ბაზრის სხვადასხვა სექტორს, საგადასხაო სისტემის ოპტიმიზაციის პრობლემებს, ფულის მიმოქცევას, საბანკო კაპიტალის ფუნქციონირების თავისებურებებს და ა.შ. მათი ეს გამოკვლევები საფუძველს უქმნიდა გამოყენებითი ხასიათის ეკონომიკური დისციპლინების: მარკეტინგის, ფინანსური თეორიის, დასაქმების,

მერიტორული ეკონომიკის და სხვა ამგვარი სამეცნიერო და სასწავლო დისციპლინების შექმნას და განვითარებას. მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულსა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში გამოქვეყნდა ტორსტენ ვებლენის ფუნდამენტური ნაშრომები, რომლებშიც ავტორი საზოგადოების ეკონომიკურ ურთიერთობებს შეისწავლიდა არა მხოლოდ „აქ“ და „ახლა“, რათა არსებულ შეზღუდულ სოციალურ გარემოში გამოეყვანა ეკონომიკის რაციონალური ფუნქციონირების ფორმები და მეთოდები, არამედ ეკონომიკურ ინსტიტუტებს წარმოაჩენდნენ როგორც საზოგადოებრივი სისტემის განვითარების ისტორიულ გარდაუვალობად და ხსნიდა მათი განვითარების მექანიზმებს ევოლუციურ პროცესში.

2.1. ინსტიტუციონალიზმის მეთოდოლოგიური სირთულეები

ინსტიტუციონალიზმის დამკვიდრების სირთულეებმა თავი იჩინა ტორსტენ ვებლენის ნაშრომების გამოქვეყნებისთანავე, როგორც ცნობილია ეს შრომები ემყარებოდა არსებული წარმოების წესის, კაპიტალიზმის, კრიტიკულ ანალიზს, რაც მიუღებელი აღმოჩნდა მისი თანამედროვე ეკონომისტებისათვის. იმხანად საზოგადოება მზად არ იყო აღექვა კაპიტალისტები უსაქმურებად, დემონსტრაციულ მომხმარებლებად. გარდა ამისა, საზოგადოების დახასიათებისას არგუმენტების მოხმობა სოციალურ-ფსიქოლოგიური პროცესებიდან და ის ძლიერი ისტორიული და ეთნოგრაფიული ექსკურსები, რომელსაც ახორციელებდა იგი, ამერიკული ეკონომიკური სკოლისათვის მისაღები არ იყო. ამიტომ ტორსტენ ვებლენი, ფორმალურად თავის თანამედროვე საზოგადოების წინაშე წარმოჩნდა, როგორც გერმანული ისტორიული სკოლას გაგრძელება ამერიკის სინამდვილეში. ეს მცდარი წარმოდგენა დღესაც არ არის დაძლეული და თანამედროვე მკვლევრები ინსტიტუციონალურ ეკონომიკურ თეორიის წინაპირობებს და მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს გერმანული ისტორიული სკოლის წიაღში ეძებენ.

მართალია, როგორც 13 პარაგრაფში აღვნიშნეთ პრაქსიკოლოგიის თვალსაზრისით, ინსტიტუციონალიზმს არაფერი აქვს საერთო გერმანულ ისტორიულ სკოლასთან, მაგრამ რეალური ეკონომიკური პროცესების შესწავლის დაკავშირება, მოცემული ქვეყნის უნიკალურ, კულტურულ ისტორიულ თავისებურებებთან, გარეგნულად რამდენადმე აახლოებს ამ ორ მიმართულებას ერთმანეთთან.

ჩანართი განსჯისათვის. №4

გერმანული ისტორიული სკოლა და ინსტიტუციონალიზმი

გერმანული ისტორიული სკოლა სათავეს იღებს **ფრიდრიხ ლისტის** (1789-1846) შრომებიდან, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება სხვა ქვეყნებთან კონკურენტული ურთიერთობის პროცესში მიმდინარეობს და აუცილებელია პოლიტიკური მექანიზმების შემუშავება, რომლებიც დაიცავს ქვეყანას უცხოელთა ექსპანსიისაგან. გერმანული სკოლის უდაოდ ყველაზე დიდი წარმომადგენელს **გუსტავ ფონ შმოლერი** (1838-1917) ავითარებდა რა ლისტის მოსაზრებებს თვლიდა, რომ **ნებისმიერი ეკონომიკური თეორია უნდა ეფუძნებოდეს, სამეურნეო ინდივიდების განზრახვათა კონკრეტულ-ისტორიულ შესწავლას ეთიკის და მათი პრაქტიკაზე ორიენტირებულობის თვალსაზრისით, გამომდინარე ტექნიკის განვითარების დონიდან, ბუნებრივი პირობებიდან, სოციალური ინსტიტუტების ხასიათიდან, რომლებიც განსაზღვრავენ ეკონომიკური სუბიექტების საქმიანობას.** შმოლერის მოსაზრებები გააკრიტიკა ავსტრიული სკოლის ფუძემდებელმა **კარლ მენგერმა** (1840-1921), რომელსაც მიაჩნდა, რომ ისტორიული კვლევა ეწინააღმდეგება ეკონომიკური პროცესების არსს, ახვევს მას ფაქტების, ემპირიული მასალის გარსში, რითაც ამოუცნობი ხდება ეკონომიკური სუბიექტების მოქმედებების ჭეშმარიტი მოტივები. მისი აზრით, ისტორიული ასპექტი უკარგავს ეკონომიკას კვლევის უშუალო საგანს. მთავარია, ვეძებოთ ის უმარტივესი სოციალური საწყისი, რომელიც ქმნის ეკონომიკურ სისტემურობას და მის საფუძველზე განვიხილოთ არსებული სამეურნეო პროცესები. დისკუსია გაცდა მეცნიერული ეთიკის სფეროს და პოლიტიკური ხასიათი მიიღო. კერძოდ, შმოლერმა გამოიყენა გერმანიის იმპერიაში მისი დიდი ავტორიტეტი და მიზნისა და მისი მიმდევრების შეხედულებების სწავლება იმპერიის უმაღლეს სკოლებში აიკრძალა. სამაგიეროდ ავსტრიული სკოლა კარგად მოერგო ინგლისური პოლიტიკური ეკონომიკას და დიდი პოპულარობით სარგებლობდა მთელ მსოფლიოში. ამიტომ, როდესაც ამერიკაში გამოქვეყნდა ვებლენის ნაშრომები, რომლებიც დაფუძნებული იყო ისტორიზმის პრინციპებზე, მყის გაჩნდა ასოციაცია გერმანულ ისტორიულ სკოლასთან, კერძოდ, მის განახლებულ მიმართულებასთან, რომელიც **ვერნერ ზომბარდტ-**

თან (გერმანელი ეკონომისტი და სოციოლოგი, 1863-1941) იყო დაკავშირებული და რომელსაც “ახალგაზრდა მარქსიზმსაც” ეძახდნენ. (ამ მიმართულებას მიმდევრები საქართველოში იყვნენ პროფესორი **ბიძინა რამიშვილი**, რომელიც დახვრიტეს 1937 წელს და მისი მოწაფეები **ოთარ ბერძენი** და **ტოგო ჭელიძე**, რომლებიც “გულაგის” ბანაკებში საკმარისი წლები გაატარეს)შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე ინსტიტუციონალისტებს მოუწიათ თავდაცვით პოზიციაში ჩადგომა და იმის მტკიცება, რომ მათ პრინციპში არაფერი ჰქონდათ საერთო მარქსიზმთან, ხოლო გერმანული სკოლის მსგავსად იყენებდნენ ისტორიზმის მეთოდს. ისინიც, ისე როგორც ავსტრიული სკოლა, ეძებდნენ ეკონომიკური სისტემის საწყისს, მის გარეგანდამწვდომ ატრიბუტულ თვისებას, რომელიც განაპირობებდა სისტემის მუდმივობას და ახსნიდა მის თავისებურებებს შესწავლის პერიოდისა და ადგილის შესაბამისად. ამიტომ გარეგნულად ჩანდა, რომ ისინი უარს ამბობდნენ კვლევის დედუქციურ მეთოდზე და ამკვიდრებდნენ ემპირიულ ინდუქტივიზმს. ვიმეორებ ეს მხოლოდ მოვლენათა ზედაპირზე ჩანდა ზოგიერთი ავსტრიული სკოლის დოქტრინით გაბრუნებული სპეციალიზაციისათვის, ხოლო რეალურად **ინსტიტუციონალისტები სოციალურ სისტემას აღიქვამდნენ, როგორც ცოცხალ განვითარებად სისტემურობას და ეძებდნენ ისეთ საწყის ურთიერთობებს, რომლებიც სისტემას გარესამყაროს მიმართ მდგრადობას ანიჭებდა.**

მეორე დიდი “გაუგებრობა”, რომელიც ტორსტენ ვებლენის ნაშრომის “უსაქმური კლასის თეორია” გამოსვლას მოჰყვა, იმან გამოიწვია, რომ ვებლენი ცდილობდა გაბატონებული აზრის საწინააღმდეგოდ დაეტკიცებინა, რომ **ბაზარზე მომხმარებლის პრიორიტეტი კი არ ბატონობს, არამედ მწარმოებელი განსაზღვრავს, თუ რა სახის საქონელზე როგორი მოთხოვნები იქნება.** ეს თეორია გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან განამტკიცა მარკეტინგულმა კვლევებმა და ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში, ვებლენის თეორიის გამგრძელებლები თამამად წერენ, რომ ვატყუილებთ მკითხველს განსაკუთრებით სტუდენტებს, რადგან ეკონომიკური თეორიის სწავლების მეთოდიკას აქვს პირდაპირი დამოკიდებულება სასწავლო პროცესთან, იგი აგებულია ეკონომიკურ ცხოვრებაზე მორგებული რიტუალური და სიმბოლური მნიშვნელობით. ეს იმიტომ, რომ არსებობს გაუპიროვნებელი ბაზარი,

ბაზარი როგორც განცალკევებული და დამოუკიდებელი პროცესების ინტეგრატორი. რომელიც გვინგვებს, რომ მომხმარებელი კარნახობს მწარმოებელს რა და რამდენი გამოუშვას, სად მოახდინოს რეალიზაცია. სინამდვილეში კი არავინ არ მოჰკიდებს ხელს რაიმე საქონლის წარმოებას ან მომსახურების ორგანიზაციას, თუ არ იცის, წინასწარ, როგორი მოთხოვნილებები იქნება მის პროდუქტზე. “მართლაც, - წერს **ჯონ გელბრეიტი** (1908-2006) - რატომ უნდა უნდა იყოს შენი ბიზნესი მომხმარებელთა არჩევის ზემოქმედებაზე დამოკიდებული, როდესაც შეგიძლია ეს არჩევანი არა მარტო გაითვალისწინო, არამედ აკონტროლო კიდევ”.

ამგვარად, დოვლათის წარმოების პროცესის და წარმოების სფეროში არსებული ინსტიტუტების პრიორიტეტული მნიშვნელობის შესახებ აზრი ეკონომიკურ თეორიაში პირველად ვებლენმა განავითარა და დააკავშირა იგი ადამიანის შინაგან ატრიბუტულ მახასიათებლებს, მის ფსიქოლოგიას, ფიზიოლოგიას და დიდ ჯგუფებში თანაარსებობის ისტორიულად ჩამოყალიბებულ მდგრად ჩვევებს. მისი კვლევის საგნის ამ სახით წარმოჩენა, მოითხოვდა მეთოდოლოგიურ თავისებურებებსაც, კერძოდ საჭირო ხდებოდა საზოგადოების ევოლუციური პროცესი წარმოედგინათ, როგორც მთლიანი ობიექტურად განპირობებული რელობა, რომელიც მოითხოვდა, მოსალოდნელი შედეგების წინასწარ განსაზღვრულობის აუცილებლობას. იმდროისათვის გაბატონებული ეკონომიკური თეორია, რომელიც ამ საკითხში **დავით რიკარდოს** (ინგლისელი ეკონომისტი 1772-1823) მიერ განსაზღვრულ პოზიციებზე იდგა და მიაჩნდა, რომ რესურსების გამოყენების პროცესი ვერ დაექვემდებარება უზოგადეს კანონზომიერებებს და ეკონომიკური კანონები მხოლოდ განაწილების სფეროში ავლენენ თავს, სამეურნეო პროცესების, მით უფრო წარმოების სფეროში პროგნოზირების შესაძლებლობებსაც კი უარყოფდა. ამიტომ, რა თქმა უნდა, გაგებით ვერ შეხვდა ვებლენის მოსაზრებებს. მონეტარისტები, თუ **მილტონ ფრიდმენის** (1912-2000, ნობელის პრემია 1976) ბოლო ნაშრომების მიხედვით ვიმსჯელებთ და სხვა მისი მოწაფეები, ეკონომიკის პროგნოზირების რაიმე შესაძლებლობას უარყოფენ დღესაც. ამიტომ ინსტიტუციონალიზმის კრიტიკოსებმა, კიდევ ერთხელ გადაიტანეს კამათი ეკონომიკური თეორიის კვლევის მეთოდების სფეროში და კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარეს ინსტიტუციონალიზმის ნორმატული ხასიათი.

ჩანართი განსჯისათვის №5
ისტორიზმი - ეკონომიკაში პოზიტიური და ნორმატული მიდგომების სინთეზი

მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით პრობლემა, რომლითაც ინსტიტუციონალისტები დაუპირისპირდნენ სხვა ეკონომიკურ მიმართულებებს, არის მომავლის პროგნოზირების პრობლემა. ეს საკითხი თავის დროზე ინგლისელმა ფილოსოფოსმა **დავით იუშმა** (ინგლისელი ფილოსოფოსი, 1711-1776) დააყენა და მიანიჭა მსოფლმხედველობითი მნიშვნელობა. რასაც შემდეგ იუშის “გილიოტინა” უწოდეს. იუში ამტკიცებდა, რომ “**იქიდან რაც არის, არ შეიძლება გამოიყვანო ის, რაც იქნება**”, მაგრამ მეორე თეზისიც სამართლიანად მიაჩნდა: “**თუ არ იცი სად ხარ, ვერ გაიგებ, სად იქნები**”. ეკონომისტების იმ ჯგუფს, რომლებიც თავის თავს კლასიკური ეკონომიკური თეორიის მიმდევრებად მიაჩნევენ, თვლიან, რომ ეკონომიკური პროცესების პროგნოზირება შეუძლებელია, ამიტომ მეცნიერებას არ ძალუძს განსაზღვროს როგორ ვიმოქმედოთ მომავალში, შესაბამისად ეკონომიკური მეცნიერება პოზიტიურია, რადგან თვითვე არის ჩართული ეკონომიკურ პროცესებში და განსაზღვრავს მის მიმართულებებს, იცავს სამეურნეო პრაქტიკას შეცდომებისაგან. ინსტიტუციონალისტებს კი მიაჩნიათ, რომ მართალია ზუსტი პროგნოზირება არ შეგვიძლია, მაგრამ სამომავლო საქმიანობის რაციონალიზაცია სავსებით შესაძლებელია და ამიტომ, მათი აზრით, ეკონომიკური მეცნიერება მოწოდებულია შეიმუშაოს ნორმატიული ბაზა, რომელიც შექმნის ეკონომიკის განვითარების საფუძვლებს. ამგვარად, მათი აზრით, ეკონომიკური მეცნიერება ნორმატული ხასიათისაა და ამიტომ იგი თითოეული ადამიანის სამოქმედო პროგრამის ამოსავალი თეორიაა=ისინი თვლიან, რომ ნორმატული ეკონომიკა არის ეკონომიკურ ცხოვრებაზე მორგებული და ინსტიტუციონალურად გამყარებული ეთიკა და თუ მას დავაკავშირებთ ცხოვრების მიზნების მყარ სისტემას, პოზიტიურ ეკონომიკურ პროცესებს, მაშინ მივიღებთ სრულყოფილ ეკონომიკურ თეორიას. ამ თვალსაზრისით ეკონომიკური თეორია არსებობს ნორმატულადაც და პოზიტიურადაც. გერმანული “**ორდო**” ლიბერალიზმის წარმომადგენლები **ვოლტერ ლიკენი** (გერმანელი ეკონომისტი, “**ორდო**” ლიბერალიზმის ფუძემდებელი 1891-1950) და სხვები მიიჩნევენ, რომ ასეთი მიდგომა სავსებით სამართლიანია, მაგრამ შედეგად მივიღებთ ეკონომიკურ პოლიტიკას და არა

ეკონომიკურ თეორიას. ინსტიტუციონალიზმში მიიჩნევენ, იმის გამო, რომ ეკონომიკური პროცესების პროგნოზირება ზუსტად შეუძლებელია, მაგრამ სამეურნეო პროცესების დროში გავრცობა მათზე თვალყურის დევნების საშუალებას იძლევა, ასეთ დამოკიდებულებას ჰქონდეს პოლიტიკური ხასიათი, აუცილებელი არ არის. ამ თვალსაზრისით **გუნარ მიურდალი** (შვედი ეკონომისტი 1898-1987, ნობელის პრემია 1974) პირდაპირ მიუთითებდა ოპონენტებს, რომ უცვლელბელია განვასხვაოთ ფაქტები, რომლებსაც კვლევისას მოვიპოვებთ და მათი შეფასებები, ისინი მუდამ ჩვენთანაა, მაგრამ ერთმანეთისადმი არაეკვივალენტურია. მართლაც, პოზიტიური კვლევით გამოვავლინეთ, რომ საქართველოში მოსახლეობის 30% სიღარიბის ზღვარს დაბლა ცხოვრობს, რას გვაძლევს ეს ფაქტი თუ მას მნიშვნელობა არ მივანჯეტ, ე.ი არ შევაფასეთ და არ დავსახეთ ნორმატული ამოცანები მის აღმოსაფხვრელად? მიურდალის აზრით, ნათელია და კარგია, რომ ასეთი მიდგომა სხვა მეცნიერებებისათვისაც მისაღებია. ინფორმაციის თეორიაში მიჩნეულია, რომ ფაქტს თუ არ ახლავს მნიშვნელობა, იგი ინფორმაცია არ არის. მოკლედ წერენ: **ფაქტი + მნიშვნელობა = ინფორმაცია**. ეს კარგად იციან ფინანსური ანალიზის სპეციალისტებმა, მაგრამ ასეთმა შეხედულებამ, კერძოდ, ინსტიტუტები, რომელთა საფუძველშიც ძვეს ეკონომიკურ პროცესებს მორგებული ეთიკა, გარდა ცალკეული შემთხვევებისა, არ მოითხოვენ სახელმწიფოს ჩარევებს, კვლავ გააჩინა ინსტიტუციონალური თეორიის “ეკონომიკურ იმპერიალიზმისადმი” მიიკუთვნების საშიშროება. ამ მიმართულებით გამოთქმულ კრიტიკის წინააღმდეგ გაილაშქრა **ამარტია სანმა** (1933-, ნობელის პრემია 1998) და შენიშნა, რომ ინსტიტუციონალიზმმა მეტი გააკეთეს, ვიდრე “ეკონომიკური იმპერიალიზმის” მიმდევრები გვთავაზობენ, რადგან ცხოვრების ფილოსოფია, ადამიანების მორალურ სისტემა, დააკავშირეს მათ სტრატეგიას, ეკონომიკას.

ეკონომიკა, საზოგადოების განვითარების სტრატეგიული გზა, უშუალოდ გამომდინარეობს საზოგადოების მორალური სისტემიდან და ეს კავშირი მაშინ არის ეფექტიანი, თუ იგი გაცნობიერებულია, ორგანული და ბუნებრივია.

2.2. ინსტიტუციონალური მიდგომების განვითარების მიმართულებები

ინსტიტუციონალიზმის განვითარება, შეიძლება ითქვას, ბუნებრივი გზით წარიმართა.

როგორც ვიცით, ტორსტენ ვებლენის არ შეუქმნია ინსტიტუციონალიზმი, როგორც ეკონომიკური თეორია, მან საფუძველი ჩაუყარა კვლევის ამ მიმართულებას და შეეცადა ახლებურად დაენახებინა საზოგადოებისათვის წარმოების არსებული წესის ნაკლოვანებები და მიუთითებია მათი გამოსწორების აუცილებლობებზე. იგი აქტიურად იყენებდა ბიოლოგიური დინამიკის ცნებებს, მიაჩნდა რომ ევოლუცია არის ბუნებრივი შერჩევის ევოლუციური შედეგი და ადამიანთა საქმიანობის საფუძველს წარმოადგენს მათი ფსიქოლოგია, ფიზიოლოგია და ანთროპოლოგია. ამიტომ მან ბევრი ახალი ტერმინი შემოიტანა ეკონომიკურ მეცნიერებაში, რომელთაც ქართულ ენაზე შემდგომი დახვეწა ესაჭიროება, მაგრამ ამჯერად ასე გადმოვცემთ სათქმელს.

ტორსტენ ვებლენის მოსაზრება, რომ ადამიანის ფსიქოლოგია და ფიზიოლოგია არის მათი ეკონომიკური ინციატივების განმსაზღვრელი საწყისი, რის საფუძველზეც წარმოების ფაქტორების მესაკუთრე დაშორდა შემოქმედებით საქმიანობას და ეკონომიკური აქტივობის მოტივად იქცა მისი მიდრეკილება მომხვეჭელობისაკენ, მიუღებელი აღმოჩნდა იმ დროინდელი საზოგადოებისათვის. მისი განმარტებით უსაქმურთა კლასი არის მესაკუთრე, რომელიც ნაცვლად რაციონალური მოქმედებისა გადასულია დემონსტრაციულ, პრესტიჟულ მოხმარებაზე და ყოველივე ამას აქვს ბუნებრივი, საკუთრივ ადამიანური მიზეზები, რომლის აღმოფხვრაც საზოგადოებრივი ინსტიტუტების მათ შორის სახელმწიფოს მეშვეობით უნდა განხორციელდეს. ეს თეზისი გაუგებარი იყო მაშინდელი ეკონომიკური მეცნიერებისათვის, მაგრამ მისმა მოწაფეებმა, რომლებმაც მოყვანილი მაგალითების უკან დაინახეს მძლავრი და პროდუქტიული მსოფლმხედველობა, განაგრძეს ამ მიმართულებით საქმიანობა.

ჯონ კომმონსმა (1862-1945) ვებლენის მოსაზრებები სამართლებრივ საკითხებთან დააკავშირა, მან კვლების პროცესები ადამიანებს დიდ კოლექტიურ ერთიანობებში: სააქციო საზოგადოებებში, პროფკავშირებსა და პოლიტიკურ პარტიებში გადაიტანა. მისთვის ამოსავალს ეკონომიკური ანალიზია დროს წარმოადგენდა კოლექტიური მოქმედებები. შემოიტანა ტევადი და ეფექტური ტერმინი “ტრანსაქცია” (შეთანხმება, გარიგება) რომელიც განსაზღვრავდა დიდ კოლექტივებში ადამიანის ადგილს და როლს დოვლათის განაწილებისა

და საბოლოო პროდუქტის მითვისების პროცესში. მისი აზრით, შრომის დანაწილების გადრმავებამ და ტექნოლოგიური პროცესების გართულებამ გამოიწვია დიდი საწარმო გაერთიანებების შექმნის აუცილებლობა, სადაც ადამიანები ერთობლივად საქმიანობდნენ და ბუნებრივად ღებოდნენ წესრიგის ამოცანა, როგორც სამართლიანობის კონკრეტული გამოვლენის ფაქტი მოცემულ ადგილზე. ამიტომ მან დაიწყო “კოლექტიური მოქმედების ეკონომიკის” დამუშავება. მისი აზრით, დიდ კოლექტივებში გარბევა, ხდებოდა ადამიანთა პროფესიული ჯგუფებში, ერთი მხრივ, მუშები და, მეორე მხრივ, მეწარმეები თანხმდებოდნენ გარკვეულ პირობებში თანამშრომლობაზე, რომელთა შორის კონფლიქტები უნდა დარეგულირებულიყო სახელმწიფოს საკანონმდებლო აქტით. მან სამეცნიერო ანალიზი სფეროში შემოიტანა ახალი ტერმინი, **“საკუთრების ტიტული”** და მიაჩნდა, რომ კაპიტალის მიმოქცევის სფეროში გადაადგილებოდა არა საკუთრება არამედ საკუთრების ტიტული. ეს აზრი პოპულარული იყო სსრკ ეკონომისტებშიც, მაგრამ რთულად გასაგები, ამიტომ ძალიან უჭირდათ, გაერკვიათ რით განსხვავდებოდა კოოპერატიული საკუთრება სახელმწიფო საკუთრებისაგან. შესაბამისად სწორედ საკუთრების ამ ფორმაზე მიიტანეს იერიში საქართველოს დამოუკიდებლობის პირველივე წლებში და სასტიკად გაანიავეს იგი. დღეს როდესაც არსებობს რეალური წარმოდგენა აქციონერულ კაპიტალზე, იგი შედარებით იოლი გასაგები ხდება. ყველა ხვდება, რომ აქციების პაკეტის ყიდვით იღებ მესაკუთრის იურიდიულ უფლებას, ანუ ტიტულს, ხოლო კაპიტალის ნივთობრივ ფორმაზე პრეტენზიას ვერ გამოაცხადებ. სხვა სიტუაციას ვაწყდებით შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების შემთხვევაში. აქ ძალიან უჭირთ, გაარკვიონ, სად იწყება საკუთრების ტიტულარული ფორმა და რა უფლებები აქვს მესაკუთრეს ძირითად და საბრუნავი კაპიტალის განკარგვის სფეროში. ამ რეალური დიდემის ახსნისათვის კომმონსმა განსაზღვრა **“სამომავლო გარანტიების”** ეკონომიკური საზრისი, მისი აზრით, ადამიანის აქტივობა გამომდინარეობს იმ **იმედიდან**, რომელიც მისი ქმედების **მოლოდინიდან** მომდინარეობს. მოლოდინი კი რამდენადმე გარანტირებული უნდა იყოს. **“ამ მოლოდინის გარანტიების გარეშე არ შეიძლება არსებობდეს ღირებულება, მეწარმეობა, შეთანხმებები და დასაქმება. ღირებულება არის მომავალი სიკეთის დღევანდელი შეფასება,”** წერდა იგი.

არ შეიძლება არ დაეთანხმო ამ ბრძენ მოაზროვნეს, როდესაც ხედავ, რომ ფასიან ქაღალდებში მოქცეული **“საკუთრების ტიტული”** ჯერადობით აღემატება იმ რეალურ კაპიტალს, რომელიც ამ **“ფიქციის”** უკან დგას. რა არის წყარო იმ სიმდიდრისა, რომელიც ფულის ფედერაციული სისტემის საფუძველზე კაპიტალის ბაზარზე დაგროვდა და მოძრაობს? რა თქმა უნდა, იმედი, რომ შენი მოლოდინი გამართლდება. კომონსის იდეები კორპორაციათა ფუნქციონირების საკითხებში ბევრისთვის აღმოჩნდა მისაღები, იგი მრავალ ასპექტში იქნა განხილული და შემოწმებული. ჩვენ მათზე არ შევჩერდებით, მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ **არმენ ალჩიანმა** (ამერიკელი წარმოშობის სომეხი ეკონომისტი 1914-2013), დიდ კოლექტივებში კონფლიქტის წყაროდ მესაკუთრეები და მენეჯერები კი არ მიიჩნია, არამედ მუშები და სხვა თანამშრომლები. ამის მიზეზი მას გაუჩინა შრომის დანაწილების ბაზაზე შექმნილმა ისეთმა სპეციალიზაციებმა, რომელთა შესრულებაც სრულებით არ იყო დაკავშირებული კვალიფიკაციასთან და მუშაკის წინასწარ მომზადებასთან. მართლაც, შრომა ყოველთვის არ არის ღირსების საკითხი.

ჩანართი განსჯისათვის. №6
შრომა ყოველთვის ადამიანის ღირსების წყაროა?

ჯონ კეინსმა (ინგლისელი ეკონომისტი. 1883-1946) ინგლისის ერთ-ერთ სასაფლაოზე ამოიკითხა შრომისაგან გატანჯული დამლაგებელი ქალის საფლავის ქვაზე წარწერილი ეპიტაფია:

“არ მიგლოვოთ, მეგობრებო, ცრემლები არ დამაპკუროთ, შრომისაგან დატანჯული, აქ ვისვენებ სუკუნოდ.”

იგი ჩააფიქრა ამ მოკლე და შინაარსიანმა ლექსმა. მართლა ასეთი მნიშვნელოვანია შრომა ადამიანისათვის, როგორც ამას ფილოსოფოსები გვასწავლიან, თუ იგი თავისი მნიშვნელობით, განსხვავებულობით და წინასწარი მომზადებით ერთობ რთული და ქანცგომცდელი საქმიანობაა. ჯონ კეინსის ეს მოსაზრებები ძალიან ახლოსაა ინსტიტუციონალისტთა წარმოდგენებთან შრომისა და დასაქმების შესახებ. შრომა ყოველთვის არ არის ადამიანის ღირსების საგანი, პირიქით: იგი მისი პიროვნების დამაცირებელ აქტადაც შეიძლება მოგვევლინოს. ალბათ, ამიტომ იტალიის სასამართლომ **სილვიო ბერლუსკონის** (იტალიის პრე-

მიერ მინისტრი 2008-2012 წლებში) ისეთი სამუშაოები მიუსაჯა, რომლებიც საზოგადოების მიერ არ აღიქმება სასურველ და საინტერესო საქმიანობად. ეს გამოცდილება ჩვენთვის ჭკუასასწავლია. არა მარტო იმიტომ, რომ ჩვენი ყოფილი პრეზიდენტის შემჩნეულია ავკაცობაში, და ჩვენს სამართალდამცველებს მოუწევს მისთვის სასჯელის გამოტანა, არც იმიტომ, რომ დღევანდელ შრომის ბაზარზე სუფევს უწყვარიგობა და უცოდინრობა დასაქმებისა და შრომის ნორმების დაცვის თვალსაზრისით, არამედ, პირველ რიგში, იმის გამო რომ, საქართველო ჩართულია შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში, იგი ინტეგრირებულია მსოფლიო ბაზარზე, მსოფლიო გლობალური ინსტიტუტების მეშვეობით ჩვენი სამუშაო ძალა თავისუფლად გაედინება სხვა ქვეყნებში, ასევე ჩვენს ქვეყანაში სამუშაოს პოულობენ ადამიანები მსოფლიოს ყველა ქვეყნიდან. რას ვხედავთ, ჩვენ ასეთ ფონზე, თითქმის 1.7 მილიონი ადამიანია მიგრირებული ქვეყნის გარეთ, რას აკეთებენ ისინი იქ, შრომობენ, ისე აზრი არ ექნებოდა მათ მიგრაციას, მაგრამ რამდენად მისაღებია მათთვის ის საქმიანობა, რასაც ეწევიან? რა თქმა უნდა, სახელმწიფო არ უნდა ჩაერიოს მოქალაქეთა შრომითი ინციატივების გამოვლენაში, მაგრამ მას უნდა ჰქონდეს პასუხისმგებლობა იმაზე, რომ საერთაშორისო მოქალაქეები დაახლოვდნენ ქანცგამომცლელი და პიროვნების დამთრგუნველი შრომითი პროცესებისაგან. ამისათვის არსებობს უკვე აპრობირებული მეთოდები და შემუშავებულია ინსტიტუციონალური ფორმები, რომლებიც იცავს ქვეყნის მოქალაქეებს ასეთი დამოკიდებულებებისაგან. ასევე არსებობს გაეროსა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მოთხოვნები, რის მიხედვითაც ტრეფიკინგი გათანაბრებულია ნარკობიზნესსა და ტერორიზმთან და იგი მიიჩნევა ადამიანისა და კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულად. **ვებლენის სტატია, “შრომის ინსტიქტი, ოსტატობა და სიდუხჭირე” სწორედ ამ საკითხებზე მიუთითებს და გვაფრთხილებს, რომ შრომისა და დასაქმების პრობლემა მუდამ უნდა იყოს სახელმწიფო ინსტიტუტების ზრუნვის საგანი, მიუხედავად იმისა, თუ რა პოლიტიკური შეხედულებები აქვს ხელისუფლებას.**

ჯონ კომმონსი მეცნიერულ საქმიანობას უთანხმებდა დიდ და ნაყოფიერ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას. მან შეიმუშავა და მიაღწია აშშ-ში 1935 წელს მიღლთ “სოციალური დაცულობის აქტი”, რომელმაც ბიძგი მისცა პროფესიული კავშირების საქმიანობას და შექმნა

ხელსაყრელი პირობები საპენსიო დაგროვებითი ფონდებისათვის. ასევე დიდი დამსახურება აქვს ინსტიტუციონალური თეორიის განვითარებაში **უელს მიტჩელს (1874-1948)** რომელიც აშშ-ში 1920-1926 წლებში ეკონომიკური კვლევების ეროვნულ ბიუროს ხელმძღვანელობდა. მან კვლევები გაამდიდრა სტატისტიკური მეთოდებით და მათემატიკური აპარატით. იგი ემპირიულ მასალაზე დაყრდნობით იკვლევდა ეკონომიკის ციკლურ ხასიათს და ცდილობდა ციკლების თეორია აბსტრაქტული, მჭვრეტელობითი ანალიზის სფეროდან გამოეყვანა და მყარად, ფაქტურ მასალაზე დაყრდნობით, დაენახებია საზოგადოებისათვის, თუ რა სირთულეებს აწყდებდა საბაზრო ეკონომიკა სახელმწიფოს სათანადო ჩაურევლობის შემთხვევაში. ვებლენის მოწაფეების კომმონსისა და მიტჩელის მრავალმხრივმა და აქტიურმა საქმიანობამ დიდად შეუწყო ხელი თეორიის ამ მიმართულების განვითარებას, მაგრამ იგი აღმოჩნდა, ეკონომიკური თეორიის ისტორიკოს მკვლევართა დაბნეულობის, ერთგვარი წყაროდ. საქმე ისაა, რომ ვებლენისათვის, მთავარი კითხვა რომელსაც პასუხი სჭირდებოდა იყო, ის თუ **როგორ მოხდა, რომ თავისუფალმა მშრომელთა დემოკრატიის საფუძველზე აღმოცენებულმა წარმოების წესმა წარმოშვა უსაქმურ ადამიანთა კლასი.** ამ მიზნის მისაღწევად ეკონომიკური პროცესების სისტემურობას განიხილავდა ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე, რითაც ასაბუთებდა, რომ ინსტიტუტები არის ადამიანთა შორის ეკონომიკურ ურთიერთობათა განხორციელების არეალი და მათი სრულყოფა იძლევა საზოგადოების წინსვლის შესაძლებლობებს. მისი წიგნი “უსაქმური კლასის თეორია” გამოვიდა 1899 წელს და მოუწოდებდა საზოგადოებას, რომ არა რადიკალური, რევოლუციური გარდაქმნებით არამედ, თანამიმდევრული ინსტიტუციონალური ცვლილებებით უნდა განხორციელდეს “ჭკვიანური საზოგადოების” ფორმირება. ადამიანის ბუნებრივი ფსიქოლოგიური მოთხოვნების შესაბამისი შრომის ორგანიზაცია და სიმდიდრის განაწილება, მოხმარების დემონსტრირებული აქტებიდან რაციონალურ პირობებზე გადასვლა. ასეთი გადმოცემის თავისებურებებიდან გამომდინარე, რაც იმ დროისათვის ახალი სიტყვა იყო ეკონომიკურ თეორიაში, მიანიათ, რომ ვებლენი არის ინსტიტუციონალიზმის პიონერი (რაც უდავოა) და მისი ინსტიტუციონალიზმი განსხვავდება მისივე მიმდევართა მიდგომებისაგან, რდგან საფუძველში უძევს ადამიანის ფსიქოლოგია.

2.3. სამეურნეო პრაქტიკაში ინსტიტუციონალური მიდგომების შეფასებები

ინსტიტუციონალიზმი საზოგადოების ევოლუციური პროცესში ეძებს იმ უცვლელობას, რომელიც უნარჩუნებს სოციალურ სისტემას მუდმივობას, თვითმსგავსებას, მიუხედავად ურთიერთობათა სისტემის მუდმივი დეფორმაციისა, რაც შედეგად მოჰყვება ახალ ტექნოლოგიებს და სიმდიდრის განაწილების ახალ ფორმებს. ამიტომ არ ვეთანხმებით იმ ავტორებს, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ ვებლენის, კომმონის და მიტჩელის შეხედულებებს შორის არსებითი სხვაობა არსებობს და ცდილობენ განვითარების ეს ერთიანი მიმართულება ეტაპებად დაყონ.

საქმე ისა, რომ როდესაც მიიჩნევენ ვებლენის ნაშრომებს საწყის ეტაპად თეორიის განვითარებაში მას უწოდებენ “ფსიქოლოგიურ ინსტიტუციონალიზმს” და უპირისპირებენ მას კომონის შრომებს, რომელიც “ჭკვიანი საზოგადოების” შესაქმნელად იღვწოდა და ამისათვის მოითხოვდა სამართლებრივი ურთიერთობების სრულყოფას. ასეთი მსჯელობისას ურევენ პრობლემის სისტემურობის და მისი მოქმედების აქტუალობის პრობლემებს ერთმანეთთან. ვებლენისათვის მთავარი იყო დაესაბუთებინა ინსტიტუციონალური სრულყოფის აუცილებლობა, კომონის, რომლის მოღვაწეობის პერიოდი დაემთხვა დიდი დეპრესიის პერიოდს, ხედავდა, რომ საზოგადოებას ესაჭიროებოდა ინსტიტუციური სრულყოფა სწორედ სოციალური დაცვისა და მისი საკანონმდებლო აქტით განმტკიცების თვალსაზრისით. ამიტომ მისი ინსტიტუციონალიზმი ვებლენისაგან განსხვავებული, რამე კი არ ყოფილა, რომელიც ეკონომიკას სამართლის საკითხების პრიზმაში შეისწავლიდა, არამედ მოცემული პერიოდის შესაბამისად იგი მიმდინარე ფუნდამენტური ხასიათის აქტუალურ საკითხების გადაწყვეტაში მონაწილეობდა, რაც ეკონომიკური შინაარსის ინსტიტუტების იურიდიულ, საკანონმდებლო ნორმებით აღჭურვაში გამოიხატებოდა. ამიტომ მისი შრომებისადმი “სამართლებრივი ინსტიტუციონალიზმის” სახელის მინიჭება არ არის კორექტული. ასევე მიტჩელი, იგი, თავისი შრომითი ფუნქციიდან გამომდინარე, მიმდინარე კონიუქტურულ პროცესებს სწავლობდა და ცდილობდა, მოეხდინა ეკონომიკური ციკლის რეგულირების, ფულის მიმოქცევის სისტემის, კორპორაციათა განვითარების კანონზომიერებები დაედგინა. ამიტომ მისთვის ერთგვარ “კონიუქტურულ-სტატისტიკური ინსტიტუციონალიზმად” სახელდება არასწორია.

ასეთი წესით ეკონომიკის მოძღვრებათა ისტორიკოსების, ლოგიკას რომ გავყვეთ, მაშინ მოგვიწევს გელბრეიტისა და მისი მიმდევრებისათვის “ტექნოკრატიული”, ბუკინენისა და მისი მიმდევრებისათვის “კონსტიტუციური”, ნორტისა და მისი მიმდევრებისათვის “ისტორიულ კორპორაციული”, მიურდალის და მისი მიმდევრებისათვის, “ნორმატული” **იოსებ შუმპეტერისა** (ავსტრიელი და ამერიკელი ეკონომისტი 1883-1950) და მისი მიმდევრებისათვის “ზრდისა და განვითარების” ან, “კრეატული ნგრევის” და ა.შ. სახელების დარქმევა. ისე, დამერწმუნეთ, თითოეული აქ ჩამოთვლილი პიროვნება მართლაც იმსახურებს მისი შეხედულებების სპეციალურ კვლევას. გარდა ამის, არის კიდევ ფუნდამენტური, სოციოლოგიების, ანთროპოლოგების, სოციალური ფსიქოლოგების, ეტოლოგების მთელი არმია, ვისაც თამამად შევიყვანდით ინსტიტუციონალისთან რიგებში. არა მარტო დემოკრატიულ ქვეყნებში “მუშაობს” ინსტიტუციონალიზმის თეორია. როგორც აღვნიშნე პირველ თავში, იგი უადრესად პოპულარულია მთელ პოსტსაბჭოთა სივრცეში. მაგალითად, რუსეთის სხვადასხვა დროს იმყოფებოდნენ და მისი განვითარების საკითხებს განიხილავდნენ ნორტი და გელბრეიტი. მეტიც შეიძლება ითქვას: ინსტიტუციონალისტებს ყურადღებით უსმენდნენ სსრკ-შიც. ამ საკითხზე იხილეთ ჩანართი 17, მაგრამ დამატებით აღვნიშნავ, რომ **მიხეილ გორბაჩოვის** (საბჭოთა პოლიტიკოსი. სსრკ პირველი და უკანასკნელი პრეზიდენტი. 1931-ნობელის პრემია 1996.) პოლიტიკის კრაზი იმანაც გააძლიერა, რომ მან ეკონომიკური პროცესების, მართვისა და დებიუროკრატიზაციის საკითხებში არ მიიღო გელბრეიტის რჩევები. მისი თანამოაზრე რუსი ეკონომისტი **სტანისლავ მენშიკოვი** (საბჭოთა და რუსი ეკონომისტი. 1927-) კი კრემლიდან დაითხოვა. მეტიც: საბაზრო ეკონომიკის პოზიციებიდან გელბრეიტს ოპონირებას უწევდა **ლეონიდ აბალკინი** (საბჭოთა და რუსი ეკონომისტი 1930-2011), რომელსაც გაუჭირდა ერთმანეთისაგან გაერჩია წარმოებს პროცესის რეგულირების პრობლემები საწარმოს მართვის ბიუროკრატიული ფორმებისაგან. საინტერესოდ მეჩვენება ისიც, რომ საბაზრო ეკონომიკას, 1990 წელის დისკუსიაში, გელბრეიტისაგან იცავდა აბალკინი.

ჩანართი განსჯისათვის. №7

ინსტიტუციონალური მიდგომების გამოყენება სოციალიზმის პოლიტიკონომიაში

მართალია, როდესაც საბჭოთა კავშირის ეკონომიკურ თეორიებს განიხილავდნენ, მას აკავშირებენ კარლ მარქსის და ფრიდრიხ ენგელსის და სხვა პოლიტიკურ მოღვაწეთა ნაშრომებთან, მაგრამ ამ პერიოდის პოლიტიკური ეკონომიის სახელმძღვანელოთა განხილვა გვაფიქრებინებს, რომ ავტორები შეძლებისდაგვარად იყენებდნენ ამერიკელი ინსტიტუციონალისტების ნაშრომებს. კერძოდ მათთვის უცნობი არ უნდა ყოფილიყო ვებლენისა და კომმონის ინსტიტუციონალიზმი. ამ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას იძლევა ის, რომ **იოსებ სტალინი** (საბჭოთა პოლიტიკოსი. 1879-1953) თავის ნაშრომში “სოციალიზმის ეკონომიკური პრობლემები სსრ კავშირში” ავითარებს მოხმარებისადმი წარმოების პრიორიტეტულობის აზრს. გარდა ამისა, იგი მიუთითებდა, ავტორებს, რომ პოლიტიკური ეკონომიის სახელმძღვანელოში საფუძვლიანად განეხილათ საზოგადოებრივი საკუთრება, როგორც სოციალისტური მეურნეობის განმსაზღვრელი ინსტიტუციონალური ფორმა, ხოლო მთელი სამეურნეო სისტემის მდგენელად საერთო სახალხო (სახელმწიფო) და კოოპერაციული საკუთრებზე დამყარებულ სამეურნეო კავშირები წარმოედგინა. ამას ადასტურებს მისი მითითებები: “კოლმეურნეებს არ სურთ თავიანთი პროდუქტი გაასხვისონ სხვა რაიმე ფორმით, გარდა საქონლისა” და მოცემულ ეტაპზე “კოლმეურნეების მიერ წარმოების საშუალებების შეძენა მათ გაადარებებს”. პირადი საკუთრებაც მეურნეობის ერთი ქსოვილში ერთვებოდა, მისი დიაპაზონი გეოგრაფიული მდებარეობისა და წარმოების სპეციალიზაციიდან გამომდინარე თითოეულ კოლმეურნე წევრზე 1.5 ჰა-დან 7 ჰა-მდე მერყეობდა, სადაც რეგლამენტაციას ექვემდებარებოდა, მხოლოდ გამწვევი ძალა იყო მეწველი ფურები. შემდეგ 1956 წლის **ნიკიტა ხრუშჩოვის** (საბჭოთა პოლიტიკოსი 1894- 1971) ინციატივით განხორციელებული რეფორმები პრინციპულად ცვლიდა ქვეყანაში არსებულ ინსტიტუციონალური სისტემის შინაგან ბუნებას, რამაც საბოლოოდ სსრკ-ი ლიკვიდაციამდე მიიყვანა. გარდა ამისა, აშკარა იყო კრემლის დაკვეთა, შეეცვალათ არსებული თეორიული წარმოდგენები სოციალისტური ეკონომიკის შესახებ სხვა დოქტრინით, რომელიც უფრო შეესაბამებოდა ხრუშჩოვის მიერ დამკვიდრებულ სულისკვეთებას. ამ მიმართულებით ყველაზე პროდუქტიული აღმოჩნდა პროფესორ **ნიკოლოზ ცაგოლოვის** (საბჭოთა ეკონომისტი. 1903-1984) ცდა, რომელმაც საკუთრებითი ურთიერთობები, როგორც ყოვლისმომცველი სისტემურობა ჩაანაცვლა გეგმ-

აზომიერების კატეგორიით. ეკონომიკის წინასწარგანსაზღვრულობათა ერთობლიობით, რომლის საფუძველზეც უნდა განხორციელებულიყო მეურნეობაში კანონმდებლობაზე და მორალზე დამყარებულ ურთიერთობათა შემდეგი სტრატეგიული გარდაქმნები. ეს თეორიაც თავისი სიღრმეებით ახალი ისტორიული სკოლის და ინსტიტუციონალიზმის თეორიულ მონაპოვრებს ემყარებოდა. შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, რომ რამდენადმე ნიკოლოზ ცაგოლოვის შეხედულებები ეკონომიკურ პროცესებზე უკავშირდებოდა **დიმიტრი უზნაძის** (ქართველი საბჭოთა ფსიქოლოგი, 1856- 1950) განწყობის თეორიას, მაგრამ ეს მხოლოდ ვარაუდია და მოითხოვს შემდგომ კროსდისციპლინარულ გამოკვლევებს. ისტორიული ფაქტია, რომ იმდენად მძლავრი იყო ნიკოლოზ ცაგოლოვის თეორიული მიგნების ძალა, რომ გასული საუკუნის 70-იან წლებში **იან ტინბერგენის** (ჰოლანდიელი მეცნიერი, ნობელის პრემიის პირველი ლაურეატი 1969. 1903- 1994. მისი ძმა იყო ცნობილი ეტოლოგი 1973 წელს მედიცინაში ნობელის პრემიის ლაურეატი **ნიკო ტინბერგენი**, ეტოლოგიის სამეცნიერო მიღწევების ცოდნა ეხმარებოდა იან ტინბერგენს, აქტიურად გამოეყენებინა ბიოლოგიური დინამიზმის ტერმინები) კონვერგენციის თეორიას, რომელიც გულისხმობდა საბჭოთა კავშირის ეკონომიკაში საბაზრო ურთიერთობათა განვითარების გზით მის კაპიტალისტურ ეკონომიკასთან დაახლოებას, რომ დაუპირისპირდა ახალი, ჯონ გელბრეიტის მიერ შემუშავებული თეორია, რომელიც ტინბერგენის საპირისპიროდ გულისხმობდა, რომ კონვერგენციის საფუძველი უნდა ყოფილიყო არა ბაზარი და საბაზრო ურთიერთობები, არამედ მაკროეკონომიკური პროცესების გეგმაზომიერი მართვა.

3. ინსტიტუციონალიზმიდან ნეონსტიტუციონალიზმისაკენ

“უსაქმური კლასის” ანალიზიდან საკმარისი დრო გავიდა, სამეურნეო ინციატივების გააზრებისა და ამ პროცესში ადამიანების ფსიქოლოგიის მნიშვნელობა არავისთვის სადავო აღარ არის. ასევე დარწმუნდნენ ეკონომისტები, რომ თუ მეწარმეობის ეთიკური ნორმები არ დავიცავით, არ განვამტკიცეთ კანონმდებლობით, იგი მხოლოდ ლამაზ ფრაზეზად დარჩება. უდიდესი გაკვეთილები, რომლებიც მიიღო საზოგადოებამ ისტორიული პროცესის ახლებური გააზრების აუცილებლობაზე, ეს იყო: რუსეთის 1917 წლის სოციალისტური რევოლუცია, დიდი

დეპრესია (1928-1932 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი) მეორე მსოფლიო და ცივი ომები და მათ, ფონზე მსოფლიოში მიმდინარე, ტექნიკური და ტექნოლოგიური ძვრები. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გახდა გასული საუკუნის 90-იანი წლების შემდეგ მსოფლიოს სოციალურ-ეკონომიკური გლობალიზაციის შეუქცევადობა, რომელმაც სხვადასხვა ეკონომიკური თეორიების გადასინჯვა და ახლებური გააზრება მოითხოვა. ცვლილებები განიცადა ინსტიტუციონალურმა თეორიამაც, გაჩნდა ახალი აქცენტები, საზოგადოების განვითარების სისტემურობამ ახალი მასშტაბები შეიძინა. ჩამოყალიბდა საერთაშორისო ინსტიტუციონალური სისტემა, რომელმაც პასუხისმგებლობა აიღო მსოფლიოს განვითარების უმთავრეს ტენდენციებზე, შეიქმნა რესურსების გამოყენების ახალი კრიტერიუმები, შეიქმნა ცალკეულ მაკროეკონომიკური წარმონაქმნების განვითარების და მათი ეკონომიკური ზრდის ამოცანების გადაწყვეტის ახლებური გააზრების აუცილებლობა.

3.1. ნეო(ახალი)ინსტიტუციონალიზმის საფუძვლების მომზადება

ნეოინსტიტუციონალიზმი უკავშირდება განვითარებულ საზოგადოებასი მიმდინარე ფუნდამენტურ ცვლილებებს. როგორც ვიცით, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დადგა აუცილებლობა სამრეწველო ციკლის განახლებისა და მთელი სამეწარმეო პროცესის ინტენსიფიკაციისა. ამ პრობლემის სათავეს წარმოადგენდა მსოფლიოს ორ დიდ ბანაკს შორის გაჩაღებული ცივი ომი. ვებლენისა, კომმუნის და მიტჩელის ნაშრომებმა ახალი შინაარსი შეიძინეს. ინსტიტუციონალური თეორია გახდა ტექნოკრატიის აღზევების ერთ-ერთი მთავარი თეორიული დასაყრდენი. ეს ის პერიოდია, როდესაც თეთრი სახლი ჯერ კიდევ თანამშრომლობს ინსტიტუციონალისტებთან გელბრეიტი დაინიშნა **ჯონ კენედის** (აშშ პრეზიდენტი 1960-1962 წლებში) მრჩეველად ეკონომიკის საკითხებში და მუშაობა წარიმართა, აშშ-ს მთავარი მეტოქის საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ არა სამხედრო სფეროში კაპიტალდაბანდებათა მოცულობის გადიდებით, საწარმოო პროცესების მილითარიზაციის გზით, არამედ, სამოქალაქო მიმართულებით. მათი ჩანაფიქრით ბრძოლა უნდა წარმართულიყო ეკონომიკის სფეროში. ამ თვალსაზრისიც ისიც აღსანიშნავია, რომ ტექნოლოგიებსა და მის უზრუნველმყოფ ეკონომიკურ პროცესებს შორის დროითი პერი-

ოდების გაბალანსებულობა მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენდა. გელბრეიტი ცდილობდა ტექნოლოგიებიდან განვითარებისათვის შეეწყო ხელი “ჭკვიანი საზოგადოების” სათავეში ინჟინრები მოეყვანათ. მართალია, ტექნოკრატიამ კენედის მკვლევლობისა და ინსტიტუციონალისტების მიერ თეთრი სახლის დატოვებისა, სხვა ელფერი შეიძინა, იგი ჩანაფიქრის ავტორთა ნების საწინააღმდეგოდ საწარმოო პროცესების დეჰუმანიზაციის ფაქტორად იქცა. ამის მიზეზი კი ის იყო, რომ ტექნოლოგიების მართვა მთლიანად დაშორდა საზოგადოების კულტურულ საწყისებს, და თვითმიზნური ხასიათი მიიღო. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ტექნოკრატიობა სირცხვილი გახდა. საკითხის ილუსტრაციისათვის იხილეთ ჩანართი '8, სადაც შევეცდებით ავხსნათ, თუ რამდენად მჭიდრო კავშირია კულტურასა და ეკონომიკური ეფექტიანობის პრობლემებს შორის.

ჩანართი განსჯისათვის. №8 ეკონომიკური ინსტიტუტებისადმი კულტუროლოგიული დამოკიდებულება

ფულის შესახებ არა მარტო ეკონომისტები მსჯელობენ, არამედ თითქმის ოთხასი წელი ხდება, რაც იგი სხვა მეცნიერების წარმომადგენელთა კვლევის ობიექტიც გახდა. ამის მაგალითია **ნიკოლოზ კოპერნიკის** (პოლონელი მეცნიერი, 1473-1543) და **ჯონ ლოკის** (ინგლისელი ფილოსოფოსი, 1643-1704) გამოკვლევები ფულის შესახებ, მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ ფულის, როგორც კულტურის ფენომენის, განხილვას თავს ყველა არიდებს. მეტიც ადამიანები, ვინც იციან ფულის გამოყენება და მათი საქმიანობა ფულის მრავალმხრიობის გამოვლენათა ფორმების შესწავლას უკავშირდება, მას კულტურის არეალში არ განიხილავენ. ეს მეტად დამაფიქრებელი დამოკიდებულებაა ადამიანთა თანაცხოვრების ამ მნიშვნელოვანი ატრიბუტის მიმართ. ჩვენ ზემოთ ვიმსჯელებთ “ეკონომიკური იმპერიალიზმის” საკითხზე და მას ვერ გავექცევით, რადგან არსებობს და საჭიროა მუდმივად მივანიჭოთ მას მნიშვნელობა. სამართლიანად აღნიშნავდა **მერაბ მამარდაშვილი** (საბჭოთა და ქართველი ფილოსოფოსი. 1930-1990), რომ “დეფინიციის თანახმად, კაცი, რომელმაც იცის ფულის გამოყენება არ არის კულტურული, ის არ შედის კულტურაში! ყოფით მეტყველებაში კულტურის სახით ჩვენ გვესმის რაღაც უფრო მაღალი, დიდებული, ამაღლებული, სულიერი, კულტურა არის ცოდნის ერთ-ერთი სახე, არა მეცნიერული ცოდნა, არამედ

შეუცნობლის (გამოუცნობის) პირდაპირ დგომის ხელოვნება. ყველგან, სადაც არის კულტურა, არის რაღაც შეუცნობი და აუცილებელია, რომ ის დატოვო უცნობად. ფულის მაგალითი, ... არის კულტურული ინსტიტუციის მაგალითი. ...ფული არის სიმბოლური საგანი, რომელიც აზუსტებს ინფორმაციას, ადგენს კულტურის წარმოსახვით პროდუქტს, რომელიც ქმნის არა ფიზიკურ, არამედ კულტურული სივრცის ველს. არავინ არ იცის ფულის ბუნება, ფულის მოქმედების პირობაა მხოლოდ ის, რომ მისი ბოლომდე გაგება არ უნდა მოხდეს. სხვაგვარად არასოდეს გვექნება ფული". ამ ციტატიდან გასაგებია ის, რომ **ფული როგორც სიმბოლური საგანი ქმნის ისეთ კულტურულ ინსტიტუციას, რომელიც მუდმივად ცვლებადობს, მუდმივად ზუსტდება მის შესახებ ინფორმაცია, ამიტომ "ბოლომდე" არავინ არ იცის, რა არის ფული, არავის არ უნდა ეგონოს, რომ ის, რაც იცის ფულის შესახებ, საკმარისია და ამომწურავად პასუხობს ყველა დასმულ კითხვას.** მართლაც, ფული აშკარად და აქტიურად ზემოქმედებს კულტურულ პროცესებზე. მეტიც, იგი თავისი შინაარსობლივი მახასიათებლებით წვდება თითოეული შემოქმედის საქმიანობას და განსაზღვრავს მათი აქტივობების მასშტაბებს. პოეტ გალაკტიონ ტაბიძის ბიოგრაფიისაგან ვიცით, თუ რა რუდუნებითა და გულისყურით ზრუნავდა თითოეული ლექსის გამოცემაზე. გარდა საკითხის ლიტერატურული ასპექტისა, ავტორის სტიმულს ჰინორარიც წარმოადგენდა. რაც, იმ დროს, განისაზღვრებოდა მარტივად: ერთი სტრიქონი ერთი მანეთი. გალაკტიონიც ამ ჯამური სიდიდის მოლოდინში, გეგმავდა თავის მიმდინარე ხარჯებს, წუხდა, განიცდიდა, ანგარიშობდა... მეცხრამეტე საუკუნის საფრანგეთშიც მხატვრული ლიტერატურის ნაწარმოებების ავტორების შრომის ანაზღაურება გამომცემლების მიერ სტრიქონების მიხედვით ხდებოდა. პირველი იყო ალექსანდრე დიუმა, რომელმაც სპეციალური მაღალანაზღაურებადი სტილი შეიმუშავა. მიუხედავად მისი რომანების პოპულარობისა, გამომცემლებმა მას განსაკუთრებული ნიხრი დაუწესეს, გვერდების მიხედვით. როდესაც მსჯელობენ მარსელ პრუსტის ლიტერატურულ სტილზე, სადაც აბზაცების დიდი ნაკლებობაა და ხანდახან ერთი წინადადება იჭერს 1.5-2 გვერდს, ამის მიზეზი ისაა, რომ მას საკუთარი ფულით უწევდა გამოცემა თავისი რომანები და ცდილობდა მაქსიმალურად ეკონომიური ყოფილიყო. ინსტიტუცია გამომცემელი-ავტორი აყალიბებს ისეთ დამოკ-

იდებულებას, სადაც ფულს პროდუქტის საბოლოო ფორმზე უდიდესი გავლენის მოხდენა შეუძლია. ასევე ფერწერაში და ხელოვნების სხვა დარგებში. განსაკუთრებით მუსიკაში, სადაც ნაწარმოების სანოტო კრებულის გამოცემები უდიდეს რისკებს უკავშირდება. ანალოგიური სიტუაცია წარმოიდგინეთ საწარმოო სფეროში, როდესაც ტექნოლოგიური პროცესის დაპროექტებას და სამშენებლო სამონტაჟო სამუშაოების დასრულებას წლები სჭირდება.

ვებლენის მოწაფეები ერთგული რჩებოდნენ იმ მეთოდოლოგიური წინამძღვრით, რომელიც, მათმა მასწავლებელმა შესთავაზა საზოგადოებას. გამომდინარე აქედან, მათ საზოგადოების მაინტეგრირებელ ელემენტად ბაზარი კი არ მიაჩნიათ, არამედ სხვადასხვა საზოგადოებრივი დონის ინსტიტუციებს მიიჩნევდნენ. გელბრეიტი პირდაპირ ილაშქრებდა ცნების "საბაზრო ეკონომიკა" წინააღმდეგ და მიაჩნდა, რომ ჩვეულებრივ ეკონომიკურ მეცნიერებაში წარმოდგენილი "მეწარმე", "ეკონომიკური სუბიექტი" გამოგონილი პერსონა იყო. სინამდვილეში ეკონომიკური პროცესების მთავარი აგენტები იყვნენ კორპორაციები. კორპორაციები, კი სახელმწიფოსაგან არა სათანადო მარდაჭერის გამო, თანდათანობით გარდაიქმნენ ბიუროკრატიულ დწესებულებებად. ეკონომიკური პროცესების ბიუროკრატიზაცია კი მოასწავებდა ისეთ რეგრესს, როდესაც საზოგადოების განვითარების მთავარი ორიენტირები იცვლებოდა მიზნებს ენაცვლებოდა მისი მიღწევის საშუალებები. მართლაც, თუ დავაკვირდებით, ბაზარი დამოკიდებულია კარგ მენეჯმენტზე და არა იმაზე, ვინ ფლობს სინამდვილეში კაპიტალს. ხოლო მენეჯმენტს დ მესაკუთრეს შორის არსებობს წინააღმდეგობა, რომლის დაძლევისთვისაც უნდა არსებობდეს ეკონომიკური პოლიტიკა. მართლაც, საქართველოში ხელისუფლება ცდილობს მხარი დაუჭიროს სოფლის მეურნეობას, ამისათვის ეძებს რესურსებს და შედეგად ვიდებთ, რომ 700 ათასამდე ადამიანი ფლობს 1 ჰა მიწის ნაკვეთს, მათი უმრავლესობა ამ ნაკვეთს არ ამუშავებს, სხვაგვარად დამუშავებული მიწის ჯამური რაოდენობა ვერ იქნებოდა 350 000 ჰა. რატომ? პრობლემა უკავშირდება მენეჯმენტს. მესაკუთრეთა უდიდესმა ნაწილმა არ იცის: რა, როგორ და ვისთვის აწარმოოს. ეს წვრილი მწარმოებელი მარტო დატოვა საზოგადოებამ: ბუნების კაპრიზებთან, ახალ ინტენსიურ სამეურნეო გამოცდილებასთან, მსოფლიო ბაზრის კონიუნქტურასთან და თავიანთი საბაზრო მექანიზმებით

და არასათანადოდ შესწავლილი ინსტიტუციონალური ფორმებით, კი არ ესმარებიან მას, არამედ კიდევ უფრო ურთულებენ ცხოვრებას.

საბაზრო ეკონომიკის შესახებ ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიის წინააღმდეგ გარდა გელბრეიტისა აქტიურად ილაშქრებდა მეორე დიდი ამერიკელი მეცნიერი **ჯეიმს ბუკინენი** (ამერიკელი ეკონომისტი 1919-2013, ნობელის პრემია 1986), იგი როგორც კომონის იდეების განმგებლობი ასაბუთებდა, რომ საზოგადოების წინაშე დგას მუდმივი, ყოველდღიური პრობლემები, რომლებიც სოციალური ფილოსოფიის შესწავლის ობიექტია და სტრატეგიული ამოცანები, რომელთაც შეისწავლის ეკონომიკური მეცნიერება, ხოლო სტრატეგიასა (ეკონომიკას) და მიმდინარე პრობლემებს (სოციალურ ფილოსოფიას) შორის დგას სამართლებრივი სისტემა, რომელიც გამაგრებული უნდა იყოს კონსტიტუციონალიზმით. ბუკინენი როდესაც “საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიას” განიხილავს, ეყრდნობა **ემანუელ კანტის** (გერმანელი ფილოსოფოსი მე-17-18 სს.) მოსაზრებას, რომელიც მან “წმინდა გონების კრიტიკაში” ჩამოაყალიბა, რომ ადამიანის ბედნიერებას, უნდა ჰქონდეს იურიდიული შემადგენელი, იგი უნდა განიხილებოდეს, როგორც ადამიანის “უფლება” და ამით განსხვავდებოდეს “გუღმომწყალებობისაგან”. ამიტომ იგი სამართლიანად ითვლება კონსტიტუციონალური ეკონომიკის შემქმნელად. ეკონომიკური მოძღვრების ამ მიმართულებას არა აქვს პრეტენზია მოიცვას მთელი ეკონომიკური პროცესი, მაგრამ სამართლებრივ და ეკონომიკურ პროცესებთან ერთად დაკავშირების თვალსაზრისით, იგი უდაოვდ წინ გადადგმული ნაბიჯია.

როგორც ვხედავთ, ინსტიტუციონალისტებსა და ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლის წარმომადგენლებს, ასევე კეინსელებს შორის დაპირისპირება არსებითად დაიძაბა, რომლის ინციტორები იყვნენ გელბრეიტი და ბუკინენი. ამ პერიოდში ინსტიტუციონალისტთა ერთმა ნაწილმა რონალდ ქოუზის მეთაურობით სერიოზული ნაბიჯები გადადგეს ტრადიციულ ეკონომიკური მიმართულებებთან დასაახლოებლად. ეს ნაბიჯები შემდეგში გამოიხატებოდა:

- მათ აღიარეს ბაზრის კონსტრუქციული მნიშვნელობა ეკონომიკურ პროცესებში,
- მათ აღიარეს ისიც, რომ სრულად და ბილმდე ნორმირებული ეკონომიკის შექმნა შეუძლებელი იყო, რითაც ეჭვის შეიტანეს ეკონომიკური პროცესების პროგ-

ნოზირების შესაძლებლობებში,

- ფსიქოლოგიური ასპექტები ეკონომიკურ განზრახულობათა შესრულების თვალსაზრისით ბიჰევიორისტულად გაიაზრეს.

შესაბამისად, სახეცვლილებები განიცადა პიროვნებისა და კოლექტივის ურთიერთდამოკიდებულებებმა, ამ პროცესის ამსახველმა, ინსტიტუციონალური თეორიის ცენტრალურმა კატეგორიებმა. მეტიც: ისინი შეეგუვნენ აზრს, რომ ეკონომიკური თეორია განსაზღვრავს მთავრობის პოლიტიკური მოქმედების პოლიტიკურ მიზნებს.

3.2. ნეო(ახალი)ინსტიტუციონალიზმი

ნეოინსტიტუციონალიზმი გაჩნდა გასული საუკუნის 90-იან წლებში. მისი წარმოშობა უკავშირდება რონალდ ქოუზის შრომებს. კერძოდ, 1960 წელს, თავის სტატიაში, იგი განიხილავდა ისეთ საბაზრო ფაქტორს, როგორიც არის “ექსტერნალიები” და ასაბუთებდა, რომ ბაზრის ფუნქციონირებაზე მოქმედი გარეგანი, ანუ ისეთი ფაქტორები, რომლებიც ირიბად ზემოქმედებს ნებისმიერ სამეურნეო საქმიანობაზე და რომლის შედეგებიც გავლენას ახდენს არა უშუალოდ ბაზრის მონაწილეებზე, არამედ მესამე პირებზე ყოველთვის და ყველგან არ ზემოქმედებს უარყოფითად კერძო მეწარმეობაზე. ერთ-ერთ სტატიაში მან განიხილა საზღვაო შუქურების მოქმედებისა და რადიოტალღების გავრცელების, სახელმწიფო რეგულირების რამდენიმე მაგალითი და განავითარა აზრი, რომლის მიხედვითაც: **ბაზარს ძალუძს გაუმკლავდეს გარეგან ზემოქმედებებს ნულოვანი ტრანსაქციური დანახარჯების პირობებში.**

რონალდ ქოუზის ეს დასკვნა მხედველობის გარეშე არ დარჩენია კლასიკური ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლებს და 1966 წელს **ჯონ სტიგლერმა** (ნობელის პრემია 1996 წ.) ჩამოაყალიბა თეორემა (როგორც, თვით რონალდ ქოუზი შენიშნავს: “გამოხედავად ფრაზა”): **თუ საკუთრების უფლებები მკაფიოდ არის განსაზღვრული და ტრანსაქციული დანახარჯები ნულის ტოლია, მაშინ მიუხედავად საკუთრების სტრუქტურაში ცვლილებებისა, რესურსების შეერთების არსებული ფორმა და წარმოების ეფექტიანობა რჩება უცვლელი.** შემდეგში ამ დებულებას ეკონომიკურ ლიტერატურაში “ქოუზის თეორემა” ეწოდა.

ჩანართი განსჯისათვის. №9

ფასი, საბაზრო წონასწორობას, თუ ინფორმაციული ასიმეტრიის შედეგი

2001 წელს ნობელის პრემია მიიღეს ამერიკელმა მეცნიერებმა: **ჯორჯ აკერლოფმა** (1940-), **ჯონ სტიგლიცმა** (1943-) და **მაიკლ სპენსმა** (1943-) ასიმეტრიული ინფორმაციის ბაზრების კვლევის გამო. ეს მეცნიერები არ ითვლებიან ინსტიტუციონალისტებად, მათ ნეოკლასიკურ მეთოდებს მიიხედობენ, მაგრამ მჭიდროდ უკავშირდებიან მას. რას ნიშნავს “ასიმეტრიული ინფორმაციის ბაზარი”? მოკლედ ეს არის ბაზარზე კონტრაგენტთა ისეთი დამოკიდებულება, როდესაც ერთი მხარე ფლობს მეტ ინფორმაციას გასაყიდი საქონლის ან მომსახურების შესახებ, ვიდრე მეორე. საბაზრო წონასწორობა მყარდება მიწოდება მოთხოვნის ურთიერთდამოკიდებულებით. საქონლის ან მომსახურების ფასი ასახავს აღნიშნულ თანაფარდობას. მასზე ზუსტი ინფორმაცია არ არსებობს. სინამდვილეში გამყიდველმა იცის მეტი საქონლის შესახებ, ვიდრე მყიდველმა. ამიტომ გამყიდველს უნდა შეესაძლებლოს თამამად შეაცდინოს მყიდველი. ეს ჭეშმარიტება ყველას შეუძლია დაადასტუროს საქართველოში, ვისაც უცდია ეყიდა “დეზერტირების” ბაზარზე მარტვილის სულგუნი, ან ჭოპორტის პომიდორი, თავი რომ დაეხრებოდა ლილოს ბაზრობს, სადაც ბაქტონობს კონტრაბანდული საქონელი. ეს ისეთ მარტივ ყოველდღიური მოხმარების საქონლის შესახებ, როგორიც არის პომიდორი და სულგუნი, მაგრამ როგორ დამოკიდებულებაში არიან მყიდველები გამყიდველებისაგან, როდესაც გადიან ავტომობილების, კომპიუტერების, ელექტრონული ყოფითი ტექნიკის ან საკრედიტო ბაზრებზე? აქ ხომ მყიდველის და გამყიდველის ინფორმაციულობის დონეებს შორის სერიოზული დისტანცია არსებობს? როგორ მოვიქცეთ ასეთ დროს, ვენდოთ საბაზრო სტიქიას და ის დაარეგულირებს პრობლემას, დაახლოებით 75-100 წლის შემდეგ, როგორც ეს მოხდა განვითარებულ ქვეყნებში, თუ შევიშუშავთ სახელმწიფო ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც ჩვენს მომხმარებელს დაიცავს გამყიდველთა თვითნებობისაგან? ეს კითხვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთ სფეროებში, სადაც მომხმარებლის კვალიფიკაციური შესაძლებლობები შეზღუდულია, ჯანდაცვისა და განათლების სისტემაში. ეს ბაზრები არაა თავისუფალი, რადგან მიწოდება მოთხოვნა აქ ვერ ხორციელდება მესამე პირების გარეშე. ჯანდაცვაში ესაა ექიმი, ხოლო განათლების სისტემაში მასწავ-

ლებელი. მართლაც, არც ერთმა პაციენტმა წინასწარ არ იცის რა დაჯდება მისი მკურნალობა, ხანამ ექიმები არ დაადგენენ დაავადების ნოზოლოგიიდან გამომდინარე. ამიტომ, მისასაღებელია მინისტრ **დავით სერგეენკოს** წამოწევა, რეცეპტით წამლების გაცემასთან დაკავშირებით. ამ სფეროში ადრე არსებულმა უკონტროლო საქონელბრუნვის სისტემის არსებობამ მიგვიყვანა იმ შედეგებამდე, რომ ეს ბაზარი, მიუხედავად გარეგნული მიმზიდველობისა, არნახულად მოუწესრიგებელი და მონოპოლიზებულია. ასევე დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს განათლების სისტემის სრულყოფას. აქაც შემუშავებული უნდა იქნას ის მექანიზმები, რომლებიც ინსტიტუციონალური პასუხისმგებლობის ამაღლებით ზღვარს დაუდებს არსებულ სიმახინჯებს. განათლების სისტემაში უფრო რთულადაა საქმე, ვიდრე სამედიცინო მომსახურების სფეროში. განვითარებული ქვეყნების მაგალითზე თუ ვიმსჯელებთ, მაგალითად, კანადაში სამედიცინო ბაზრის ასიმეტრიულობის დაძლევის ერთ-ერთი ფაქტორია ოჯახის ექიმის ინსტიტუტი, რომელიც იცავს პაციენტს სხვადასხვა სახის გაუგებრობისაგან.

ქოუზის თეორემა ეკონომისტთა ყურადღების საგანი გახდა. მას იკვლევდნენ, როგორც ეკონომიკური თეორიის, ჩვენ რომ მიკროეკონომიკას ვუწოდებთ, ასევე მაკროეკონომისტები. ასეთი დიდი ყურადღება უკვალოდ ვერ ჩაივლიდა და ისლანდიელმა ეკონომისტმა **ტრენინ ეგორტსონმა** შეიმუშავა მისი მაკროეკონომიკური გამოყენების ვარიანტი: **თუ ეკონომიკისა და პოლიტიკის სფეროში ტრანსაქციები ნულის ტოლია, ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა და განვითარება ძირითადად ამ ქვეყნის მმართველობის ტიპზე და ხელისუფლების შემადგენლობაზე არ არის დამოკიდებული. მაგრამ, როდესაც ტრანსაქციული დანახარჯები დადებითია, მაშინ ქვეყნის შიგნით ხელისუფლების შტოებად დანაწილება და მისი დაწესებულებების სტრუქტურა და სამოქმედო ნორმატიული ბაზა არის ქვეყნის განვითარების ფაქტორი, რასაც ქოუზის განზოგადებულ თეორემას უწოდებენ.** ასეთი განზოგადების შემდეგ იგი ხდება ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი დებულება, რომელიც გვასწავლის, რომ: ქვეყანაში სახელმწიფოს ინსტიტუციონალური ხარჯების მინიმიზაციის შემთხვევაში “თამაშის წესების” ოპტიმალური ერთობლიობა ყალიბდება ყველგან და ყოველთვის, თუ ნებისმიერი მოძველებული ინსტიტუტის ნაცვლად იქმნება

ახალი (განახლებული), რომლის შექმნაც ხარჯებს არ ზრდის. ასეთ შემთხვევაში კი ტექნიკური პროგრესი და კაპიტალის დაგროვება ავტომატურად და ყველგან იწვევს ეკონომიკურ ზრდას.

ქოუზის თეორემის გაგებისათვის საჭიროა განვიხილოთ მისი საფუძვლები. ამოსავალი კატეგორია, რომელიც აგვისნის ამ თეორემის საზრისს არის “ექსტერნალიები”. იგი **არტურ პიგუს** (ინგლისელი ეკონომისტი, 1877-1959) “საბაზრო კრახის” თეორიის განხილვისას მივიღა “ექსტერნალიების” პრობლემატად, რომელთა შესწავლისას დაადგინა, რომ სრულებითაც არ არის საჭირო სახელმწიფოს ჩარევა, რადგან კარგად ორგანიზებულ მეწარმეებს შეუძლიათ შექმნილი სიტუაციიდან თავის დაღწევა. ექსტერნალიები არის ის ეკონომიკური ეფექტი, რომელსაც იღებს მესამე პირი, ის ვინც რაიმე მოცემულ სამეურნეო აქტივობაში პირდაპირ და უშუალოდ არ მონაწილეობს. მაგალითად, სახელმწიფო ქმნის რადიოლოკაციის სისტემას საკუთარი შეიარაღებული ძალების მართვის ოპტიმიზაციის მიზნით, შემდეგ ეს სისტემა ხელმისაწვდომი ხდება ჩვეულებრივი მოქალაქეებისათვის, ამ დიდი პროექტის მესამე პირებისათვის. ასეთი მსჯელობით ცდილობდნენ ინსტიტუციონალისტი ეკონომისტები შეეტანათ სახელმწიფოს საქმიანობაში მიზანდასახულობები და გაეხადათ იგი შემოქმედი დიდი და უდიდესი სახელმწიფო პროგრამებისა. ჯონ გელბრეიტი, გასული საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს, წერდა, რომ “არა თუ კოსმოსს, ამერიკის შეერთებული შტატები ველურ დასავლეთს ვერ აითვისებდა, რომ არა ეკონომიკაში გეგმაზომიერი მიდგომები.” მიმდინარეობდა ცივი ომი და ორი სისტემის გამაღებელი შეიარაღება მოითხოვდა ახალ ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ გადაწყვეტილებებს, გარღვევებს. ტექნოლოგიის მოთხოვნები იმორჩილებდა წარმოების შესაძლებლობებს. ეკონომიკის მართვის ასეთი მიდგომა ცნობილია ტექნოკრეტიის სახელით. ჩვენ ზემოთ ვაჩვენეთ, როგორ მოხდა ტექნოლოგიების განვითარების მარდაჭერის იდეის დეფორმირება, რომელიც სამართლიანად შეიცვალა ჰუმანური მიდგომებით და ახლა ტექნოკრატობა, არა თუ რეტროგრადობის მაჩვენებელია, არამედ სირცხვილია. და აი, შორეულ 1970-იან წლებში ამერიკელი ინსტიტუციონალისტების მსგავსად საბჭოთა კავშირის ეკონომიკის ოფიციალურ სახელმძღვანელოებში მიიჩნევდნენ, რომ “ეკონომიკის მილიტარიზაცია იყო სახალხო მეურნეობის განვითარების მნიშვნელოვანი

ფაქტორი”, ამიტომაც საზოგადოებას ეგონა, რომ სამხედრო ქარხნების კონვერსიით საბჭოთა კავშირი იოლად დაძლეოდა ტექნოლოგიურ ჩამორჩენას ფართო მოხმარების საგნების ბაზარზე, რაც საბჭოთა სამხედროსამრეწველო კომპლექსის შესახებ შეთხზული პროპაგანდისტული მითის შედეგი აღმოჩნდა. ამიტომ მაკროეკონომიკის დონეზე მუდმივად დგას საკითხი: როგორ მოხდეს ქვეყანაში საწარმო პრიორიტეტების ისეთი ფორმირება, რომ საერთო სარგებლობის რესურსების ზრდამ განაპირობოს თითოეული ინიციატივანი მეწარმის საქმიანობის ინტენსიობა. ამიტომ ასეთი დიდ მნიშვნელობის მინიჭება ინფრასტრუქტურული პროექტებისათვის გასაგები და მისაღებია.

3.2. ინსტიტუციონალიზმის თანამედროვე მიმართულებები

ინსტიტუციონალიზმის ახალი მიმართულებები უკავშირდება ცივი ომის დამთავრებას და მსოფლიოში ერთიანი გლობალური ეკონომიკური პროცესების განვითარებას. თანამედროვე მსოფლიო მიისწრაფის საერთო, ერთიანი წესრიგისაკენ. გლობალიზაცია გვთავაზობს ურთიერთობათა სისტემას, რომელიც რთულად, მაგრამ ინტენსიურად მკვიდრდება და აღსავსეა წინააღმდეგობებით. ის დინამიზმი (ევოლუცია), რომელსაც დღეისათვის განიცდის მსოფლიო, აისახება საზოგადოების განვითარების შემსწავლელ თეორიებში.

ეკონომიკური ინსტიტუტების ისტორიული განვითარების საკითხების კვლევას მრავალი ნაშრომი მიუძღვნა დონალდ ნორტმა, რომლის დაკვირვებითაც დაადგინა, რომ ინსტიტუციონალური განსხვავებები მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული. ესპანეთის და ჰოლანდიის ეკონომიკების შედარებითი ანალიზის მეშვეობით დადგინა, რომ მეჩვიდმეტე საუკუნეში, ესპანეთში, სახელმწიფო, იმის გამო, რომ ორიენტირებული იყო სარგებლობაზე, თანდათანობით გარდაიქმნა სახელმწიფო-ბიუროკრატიულ აპარატად. მისი ეს ჰიპოტეზა კერძო სამეწარმეო საქმიანობისათვის ხელის შემშლელი აღმოჩნდა, რამაც საბოლოო ჯამში განაპირობა ესპანეთის ეკონომიკური ჩამორჩენა. ხოლო იმავე პერიოდში ჰოლანდიისა და სხვა ჩრდილო ევროპის სახელმწიფოები ხელს უწყობდნენ კერძო ინიციატივების გამოვლენას და კერძო სტიმულებს ხელს არ უშლიდნენ, რაც აისახა ეკონომიკური განვითარების დონეებზე. ამ მასალის განზოგადებით მან დაადგინა, რომ ეკო-

ნომიკური ინსტიტუტები წყვეტენ ორ ამოცანას, ისინი ხელს უწყობენ სახელმწიფოს გაძლიერებას და ამავე დროს არიან კერძო ინციატივების განვითარების წყარო, შესაბამისად ის სახელმწიფო, რომელიც ქმნის პირობებს კერძო ინციატივების გამოვლენისათვის განვითარების უფრო მაღალ დონეს აღწევს. ისევე, როგორც ნორტი **რობერტ ფოგელიც** (1926-2013, ნობელის პრემია 1993) ერთად ასაბუთებდა თავის ნაშრომებში, რომ მცირე გაუმჯობესებები საწარმოო პროცესში, საბოლოოდ მიგვიყვანს უფრო დიდ ცვლილებებამდე, ვიდრე დიდი ტექნოლოგიური გარდაქმნები. ამიტომ კერძო ინციატივებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა ყველა საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი ამოცანაა.

ჩანართი განსჯისათვის. №10 სამართლიანობის ინსტიტუციონალური ასპექტი

მიმდინარე პერიოდში, მას შემდეგ რაც ხელისუფლებაში “ქართული ოცნება” მოვიდა საზოგადოება “სამართლიანობის აღდგენას ითხოვს”. საზოგადოების მოთხოვნაა გულისხმობს, არა სამართლიანობის ფუნდამენტური ინსტიტუტების მშენებლობას, არამედ წინა ხელისუფლების აშკარა სამართალდარღვევების აღმოფხვრას, რომელიც ჭიანჭურდება და სამართლიანად იწვევს საზოგადოების უკმაყოფილებას. ეს საკითხი სასამართლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების სამართალდამცავი ინსტიტუტების საქმიანობის დაბალეფექტიანობაზე მიუთითებს, რაც მათი 9-წლიანი თვითნებობის შემდეგ, რამდენადმე გასაგებია, ამ სფეროში კადრების დეკვალიფიკაცია ფაქტია და აჩქარებით კიდევ მეტი დანაშაულის ჩადენაა შესაძლებელი. სამართლიანობის საკითხთან გვინდა ყურადღება მივაქციოთ, დოქტრინის თაობაზე შორის გნაწილების საკითხებს. ცნობილია, რომ 2004-2012 წლებში ხელისუფლებამ მოახერხა და მოსკო სოციალური დაცვის არსებული სისტემა, საპენსიო ფონდი. იმ ქვეყნების, რომელთაც ჩვენ განვითარებულ გუწოდებთ, ისტორიული გამოცდილებით შეიქმნა ისეთი საპენსიო სისტემა, სადაც დაგროვებითი და ხარჯვითი ფონდები ერთმანეთთან თანამშრომლობენ და უზრუნველყოფენ საპენსიო ასაკის ადამიანების სოციალურ დაცულობას. მეწარმეობის ეთიკური ნორმებიდან გამომდინარე, ამ ქვეყნებში შეიქმნას ისეთი ინსტიტუცია, რომელმაც გადაწყვიტა აღნიშნულ პრობლემა. კერძოდ, მას შემდეგ, რაც მსოფლიომ უარი თქვა ფულის მეტალურ სისტემაზე, ინფლაცია გახდა

საზოგადოების თანამდგევი მოვლენა. ინფლაციის პირობებში კი დეფორმაცია განიცადა დაგროვების პრობლემამ. ასეთმა გარემოებამ ბიძგი მისცა საბანკო სისტემის განვითარებას. ბანკები, საკრედიტოს ნაცვლად, გადაიქცნენ სადეპოზიტო დაწესებულებებად, რადგან მათთვის კანონის ძალით მინიჭებული განსაკუთრებული უფლების, სხვისი აქტივების საბუღალტრო ანგარიშებში თავის პასივებად გატარების გამო, დაეკისრათ მოსახლეობის დანაზოგების თვითმზარდობაზე პასუხისმგებლობა. ამიტომ ბანკების მიმართ სახელმწიფოს დიდი ყურადღება, რაც ხშირად ზრუნვაში გადაიზრდება ხოლმე, რამდენადმე გამართლებულია. ბანკების ასეთმა გაბატონებამ, ფულის ბაზარზე, წარმოშვა პრობლემები საპენსიო დანაზოგებისათვის. თუ სადეპოზიტო საპროცენტო განაკვეთს არ აღემატება საპენსიო შენატანის პრემია, მაშინ ფულის ასეთ შენახვას აზრი ეკარგება. ზოგიერთმა ქვეყანამ ამ საკითხის დასაძლევად საპენსიო ფონდებს უფლება დართო თავმოყრილი კაპიტალი გაეტარებინა პასივში და თვითონ ეწარმოებინა საკრედიტო პოლიტიკა, ზოგიერთმა ქვეყანამ კი შექმნა საპენსიო ფონდებიდან სახელმწიფო დასესხების სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფდა გაცემულ კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთის მეტობას, საბანკო საკრედიტო პროცენტის მიმართ. ასეთი მექანიზმის ასამუშავებლად საჭირო იყო განვითარებული ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. იმ ქვეყნების საპენსიო ფონდებმა, სადაც ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ნაკლებად განვითარებულია, შეიძინეს სხვა ქვეყნის ბაზრებზე მონაწილეობის უფლებები. დღეისათვის ჩილეს, ნორვეგიის, საფრანგეთის, იაპონიის, ინგლისისა და სხვა ბევრი ქვეყნის საპენსიო კაპიტალი ფუნქციონირებს აშშ სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მეშვეობით. ამგვარად შეიქმნა მექანიზმი, რომელიც ერთდროულად წყვეტდა: 1. მოსახლეობის დანაზოგების ინფლაციისაგან დაცვის, 2. მოსახლეობის დროებით თავისუფალი თანხებით საინვესტიციო პროექტებში მოქცევის, 3. მოსახლეობის მიერ საკუთარი შესაძლებლობებით საპენსიო უზრუნველყოფის პრობლემებს. ასეთი მექანიზმის შექმნა საშუალება საქართველოშიც იყო, რაზეც უცხოელი კონსულტანტები მიუთითებდნენ, მაგრამ ჩვენმა ხელისუფლებამ სხვა გზა აირჩია. მან, ქვეყნის საფინანსო სისტემის მონოპოლიზაციის მიზნით, მთლიანად მოახდინა მისი დეინსტიტუციონალიზაცია: შეცვალა საბიუჯეტო კანონმდებლობა და ბიუჯეტი მთავარ საფინანსო გეგმის ნაცვლად აქ

ცია მთავრობის საჭიროებებისათვის პარლამენტის მიერ დამტკიცებულ ხარჯთაღრიცხვად, ასევე დაუკარგა ეკონომიკური შინაარსი ადგილობრივ ბიუჯეტებს. გარდა ამისა, შიგა ბაზარზე, გარდა ბანკებისა, არც ერთი სხვა ტიპის კორპორაცია ორგანიზაცია არ დაუშვა, რითაც გზა გაუხსნა ლომბარდისა და სასესხო ტიპის დაწესებულებებს. გამონაკლისს წარმოადგენდა ჯანდაცვის მიმართულებით მოქმედი სადაზღვეო ორგანიზაციები, რომელთა კაპიტალი მიბმული იყო საბანკო სადეპოზიტო სისტემაზე და აქ ხელოვნურად შექმნილი მაღალი საპროცენტო განაკვეთით ახდენდა მის კაპიტალიზაციას. მათი შემოსავლების უმეტესი ნაწილი კი, არა მოსახლეობის ჯანდაცვას, არამედ ახალ მშენებლობას და ძველი საავადმყოფოების გარემონტებას ხმარდებოდა.

ეკონომიკურ მეცნიერების სხვა წარმომადგენლები, განსაკუთრებით მისი ნეოკლასიკური განშტოების მიმდევრები, ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევას შეცდომად მიიჩნევენ და მათი აზრით, ადამ სმიტის “ფარული ხელის” პრობლემა დღესაც აქტუალურია. ამ საკითხის ანალიზისას ისინი მიდიან იმ დასკვნებამდე, რომ თომას ჰობსის თეორია სახელმწიფო ხელისუფლების აბსოლუტიზმზე მცდარია და ეწინააღმდეგება ადამ სმიტის მოსაზრებებს. წლების მანძილზე ადამ სმიტსა (11723-1790) და თომას ჰობსს (1588-1679) წარმოადგენდნენ ერთმანეთის ანტაგონისტებად. ინსტიტუციონალური კვლევის მეთოდოლოგიის საფუძველზე ელინორ ოსტრომმა (1933-2012, ნობელის პრემია 2009 წ.) დაასაბუთა, რომ ეს წინააღმდეგობა მოჩვენებითია და წარმოიშვა, ეკონომისტების მიერ, ჰობსის თეორიის არასწორი ინტერპრეტაციის მიზეზით. ჰობსი, მართალია, მოაზროვნე სუბიექტის არსებობას უარყოფს, მაგრამ იგი საზოგადოებრივი შეთანხმების შესახებ პირველი ავტორი, აღნიშნავდა, რომ პოლიტიკურ ხასიათს ატარებს ნებაყოფლობითი შეთანხმებები და არა ძალადობრივი, დაპყრობის შედეგად ჩამოყალიბებული ერთობები. ამ თეორიულ დებულებაზე დაყრდნობით ელინორ ოსტრომი მიიჩნევს, რომ მთავრობათა საქმიანობა მიმართული უნდა იყოს იქით, რომ ისეთ პირობები შექმნას ეკონომიკური ინსტიტუტების განვითარებისათვის, რომ კოლექტიური საქმიანობა ინდივიდების სასარგებლოდ წარიმართოს. დღეს ვდგავართ დიდი გამოწვევის წინაშე, “როგორ ვისწავლოთ საერთო სარგებლობის რესურსების გამოყენება, მაშინ როდესაც ვაწყდებით ყოველდღიურ პრობლემებს მათი გამოყენების

სას” ამბობს ოსტრომი და მიიჩნევს, რომ სახელმწიფოსა და კერძო ინციატივების გარდა, არის ისეთი ინსტიტუტები, რომლებსაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ საზოგადოების განვითარებაში. როდესაც ელინორ ოსტრომის შეხედულებათა ფონზე განიხილავ საქართველოს დღევანდელ მდგომარეობას, რწმუნდები, რომ ჩვენი გზა ევროგაერთიანებისა და ნატოსაკენ არის ბუნებრივი, ნებაყოფლობითი პოლიტიკური არჩევანი, მაშინ როდესაც ევრაზიული წარმონაქმნი ძალადობის დამდას ატარებს. გარდა ამისა, როდესაც ვხედავთ, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოში ისტორიულად ჩამოყალიბებულ საერთო სარგებლობის რესურსების გამოყენების ინსტიტუტებს, როგორ ვერ ვამჩნევთ, როგორ უდიდესად ვეპყრობით მათ, აზრი გიჩნდება, რომ დადგა დრო, როდესაც მთელი სერიოზულობით უნდა მოვეუბრუნდეთ ჩვენი სამეურნეო მემაკვიდრების შესწავლას.

ელინორ ოსტრომთან ერთად ნობელის პრემიით 2009 წელს დაჯილდოვდა ოლივერ ულიამსონი (ამერიკელი ეკონომისტი, 1932-), რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა ტრანსაქციების პრობლემების შემდგომ დამუშავებაში. კერძოდ, მან ეს ტრანსაქციები საბაზრო “იერარქიას” დაუკავშირა და შეეცადა მათ კლასიფიცირებას. ასეთი მიდგომით შესაძლებელი გახდა ბაზრის რთულ იერარქიულ სისტემაში ინდივიდების ჩართულობის უფრო გამჭვირვალე და ეფექტური მექანიზმი შეექმნა. მისი აზრით, ყველა ტრანსაქციას აქვს სამი საერთო მახასიათებელი: 1. ისინი დამოკიდებული არიან აქტივების სპეციფიკაზე, ეს ნიშნავს, რომ აქტივს აქვს მაღალი ფასეულობა მოცემულ შეთანხმებაში და დაბალი, სხვა ალტერნატიულ გარიგებაში. 2. შეთანხმებები არ არიან შეზღუდულები, რაც უფრო ჩქარია მათი მამოძრავებელი ტექნოლოგიები, მით უფრო ჩქარა ავირჩევთ ფირმას და არა კონტრაქტს. 3. ტრანსაქციების სიხშირე მათი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია, რაც უფრო ხშირია შეთანხმებები მით მეტი ინფორმაციას ფლობს კონტრაგენტი.

როდესაც ვმსჯელობდით ნეონსტიტუციონალიზმის ახალ, თანამედროვე მიმართულებებზე, ჩვენ შემოვიფარგლეთ მხოლოდ იმ მცნიერთა შრომების მიმოხილვით, ვისი ნაშრომებიც აღინიშნა ნობელის პრემიით. კარგად გვესმის, რომ ეს საკითხი უფრო დიდი და მნიშვნელოვანია, მაგრამ ამ ფორმატში წარმოდგენილი მასალა საკმარისად მიგვაჩნია.

3. საით მიდის ინსტიტუციონალიზმი

ინსტიტუციონალიზმა, როგორც ვნახეთ, რთული და საინტერესო გზა გაიარა. მისი წარმომადგენლები თანამიმდევრულად და დამაჯერებლად ამკვიდრებდნენ საზოგადოებაში ეკონომიკური პროცესების გაძღოლის დემოკრატიულ და ადამიანების კეთილდღეობაზე ორიენტირებულ სამეურნეო სისტემებს. ეკონომიკური მეცნიერების ეს მიმართულება პოზიტიური გახდა მთელ მსოფლიოში, გაფართოვდა მისი მოქმედების არეალი. მიუხედავად ამისა, მის განვითარებაში შეინიშნება კრიზისული მოვლენებიც. მიგვაჩნია, რომ მისი საფუძვლიანი შესწავლა დიდ სარგებლობას მოუტანს ჩვენს სამეურნეო სისტემას და ჩვენც ქართველ ეკონომისტებს. იმისათვის, რომ გარკვეული წარმოდგენა ვიქონიოთ მეცნიერების ამ რთულ და მრავალმხრივი მიმდინარეობის შესახებ, დაიწერა წინამდებარე ნაშრომი, სადაც შევეცადეთ, შესაძლებლობის ფარგლებში, მიმოგვეხილა ინსტიტუციონალიზმის მიღწევები, რომლის რეზიუმესაც აქ გთავაზობთ.

4.1. ნეოინსტიტუციონალიზმი: წინსვლა თუ კრიზისი (რეზიუმე)

ინსტიტუციონალიზმი ეყრდნობა სამ მძლავრ პოსტულატს: პირველი ის არის, რომ ადამიანი რეალურია და არაა რაციონალური არსება, ამიტომ მისი უნარები სოციალური შინაარსის მატარებელია, რაც ნიშნავს იმას, რომ იგი მოწოდებულია (განწყობილია) კოლექტივში გაწეოს საქმიანობა, მათ შორის ეკონომიკური შინაარსისა. ამ დებულებას ასაბუთებენ ფაქტური მასალით, რომელიც გვარწმუნებს, რომ ადამიანის საზოგადოებრივი საზრისი ბატონობს მის ინდივიდუალურ მისწრაფებებზე, რადგანაც ეს უკანასკნელი მხოლოდ დიდ საზოგადოებრივ ერთობაში არის შესაძლებელი. ამიტომ,

▪ ეკონომიკური ურთიერთობების კვლევის ობიექტი არის ის ინსტიტუტები, რომლებიც ადამიანთა თანაცხოვრების გარემოს ქმნის და განაპირობებენ საზოგადოებრივ დინამიზმს (ევოლუციას). შესაბამისად, ეკონომიკური ურთიერთობები სხვა სოციალურ ურთიერთობებთან თანაარსებობის პირობებში ხდება გასაგები და იძენენ ერთგვარ სისტემურობას.

მეორე, პოსტულატი იმაში მდგომარეობს, რომ, საღი აზრიდან გამომდინარე, იმისათვის,

რომ გავარკვიოთ “რეალური” ადამიანების თანაცხოვრების საერთო წესები, რომლებიც დროში მდგრადია და განიცდის ევოლუციას, საჭიროა გამოვიყენოთ ისეთი მეთოდი, რომელსაც **კარლ პოპერი** (ავსტრიელი და ბრიტანელი მეცნიერი, ფილოსოფოსი, ლოგიკოსი, 1902-1994) და მისი მიმდევრები უწოდებენ დედუქციის ინდუქციას, ანუ,

▪ **აბსტრაქტულიდან ვიაროთ კონკრეტულისაკენ, აგსახოთ გრძნობითი (მოცულობითი) კონკრეტული მის ზოგადობაში.**

ეს შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ თუ დავაკვირდებით ადამიანთა ერთობის ისტორიულ პროცესში წარმოქმნილი ინსტიტუტების ევოლუციურ განვითარებას, ადამიანების ურთიერთობების ანთროპოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებებს საფუძველზე დავადგენთ საზოგადოების აქტივობის მიმართულებებს.

მესამე პოსტულატი კი გვეუბნება,

▪ **ეკონომიკური თეორია მიმართულია საზოგადოების ეკონომიკური ურთიერთობების მოწესრიგებისაკენ, ამიტომ წლობით ჩამოყალიბებული წეს-ჩვეულებები, ფასეულობები, დამკვიდრებული ინსტიტუციები და ინსტიტუტები, მოითხოვს სახელმწიფოს იურიდიულ მხარდაჭერას და კანონის სახით პრაქტიკაში დამკვიდრებას.**

ტორსტენ ვებლენისა და მისი მოწაფეების მიერ ეკონომიკური თეორიის ასეთი ფორმულირება ძალიან ფრთხილად და ზედაპირულად იქნა აღქმული, იმდროინდელი საზოგადოების მიერ, როგორც გერმანული ისტორიული სკოლისა და მარქსიზმის სინთეზის ერთ-ერთი ვარიანტი. შემდეგ მოსახლეობის სოციალური აქტივობების გაღრმავებისა და გამწვავების შედეგად, ამერიკის პოლიტიკურმა წრეებმა ამ თეორიაში დაინახეს შექმნილი ფეთქებადი სიტუაციის ნეიტრალიზების საშუალება. შესაბამისად შეიქმნა ამ თეორიის განვითარების საშუალება, რის შედეგადაც ინსტიტუციონალიზმის დისკუსია ტრადიციულ ეკონომიკურ მიმართულებების ეკონომისტებთან ჩვეულებრივი მოვლენა იქცა. სადისკუსიო თემატიკა მომდინარეობდა ინსტიტუციონალიზმის მეთოდოლოგიური პრინციპებიდან და შემდეგი სამი პრობლემის ირგვლივ ტრიალებდა:

1. **ისტორიული პროცესები გვიჩვენებს განვითარების დინამიზმს და შესაძლებლობებს, ამიტომ იგი არ უნდა იყოს**

შეზღუდული პოლიტიკური გარემოპირობებით, ამბობენ ინსტიტუციონალისტები და საზოგადოებას განიხილავდნენ, როგორც ღია სისტემას და მისი “დახურვის” მცდელობებს, განვითარების არაბუნებრივი ხაზად მიიჩნევდნენ. ასეთი მიდგომებით ინსტიტუციონალისტები ემიჯნებოდნენ გერმანულ ისტორიულ სკოლას და განვითარების იმპულსებს აძლევდნენ ეკონომიკურ ანთროპოლოგიას.

2. “ეკონომიკური სისტემა, როგორც უფრო დიდი სოციალური სისტემის ნაწილი გასაგებია მხოლოდ საერთო სოციალურ კონტექსტში”, ეს თეზისი საკამათო გახდა იმის გამო, რომ ზოგიერთი კრიტიკოსი მას “ეკონომიკურ იმპერიალიზმთან” ათანაბრებდა, საიდანაც ერთი ნაბიჯი იყო ეკონომიკის პირველადობის (ბაზისურობის) ფრიდრიხ ენგელსის (გერმანელი ფილოსოფოსი, მარქსიზმის ფუძემდებელი და კლასიკოსი, 1820-1898) თეორიასთან. სხვები მიიჩნევდნენ, რომ ეკონომიკურ თეორიას ეკარგებოდა საკუთარი კვლევის საგანი.

3. რადგან ეკონომიკური თეორიის საზრისი არის “ჭკვიანი საზოგადოების” შექმნა, საზოგადოების დაჭკვიანება, ამიტომ ეკონომიკური თეორია ნორმატიული მეცნიერებაა.

ამტკიცებდნენ ინსტიტუციონალისტები. შეიძლება თუ არა სწორი არჩევანი მოვახდინოთ? სვამდნენ კითხვას ავსტრიული სკოლის წარმომადგენლები. ეკონომიკური თეორია არის პოზიტიური მეცნიერება და მას მომავლის პროგნოზირება არ შეუძლია.

ეს საკამათო პრობლემები მუდმივად იდგა ინსტიტუციონალისტი ეკონომისტების წინაშე და მათი გააზრების აუცილებლობამ მიიყვანა ეს მიმართულება კომპრომისებამდე სხვა ეკონომიკურ თეორიების მიმართ. ინსტიტუციონალისტთა კომპრომისები გახდა საფუძველი ახალი ინსტიტუციონალიზმის წარმოშობისა. ინსტიტუციონალიზმის პოზიციიდან “უკუსვლა” შემდეგ ფუნდამენტალურ საკითხებში მოხდა:

▪ **შეუძლებელია შემუშავდეს სრულყოფილი შეთანხმება, შესაბამისად ნულოვანი ტრანსაქცია ვერ იარსებებს, ამიტომ მომავლის პროგნოზირებას აქვს შეზღუდული შესაძლებლობები.**

▪ **პოზიტიური ეკონომიკური კვლევები ხდება პოლიტიკური მოქმედების საფუძ-**

ველი, ამიტომ ეკონომიკური თეორია შენაარსით პოზიტიური მეცნიერებაა.

▪ **ადამიანების დამოუკიდებელი საქმიანობა განისაზღვრება არა მათი გამოცდილებით და შინაგანი იმპულსებით, არამედ კოლექტივში მათი საქციელით.**

ნეოკლასიკურ და ნეოკეინსური მიმართულების ეკონომიკურ თეორიებთან ასეთი კომპრომისები გვაფიქრებინებს, რომ ახალი ინსტიტუციონალიზმი წინააღმდეგობებით აღსავსე მეცნიერული მიმართულებაა. ამის მტკიცების საშუალებას მაძლევს ის გარემოება, რომ მათ ვერ დაიცვეს ინსტიტუციონალიზმი და მოექცნენ მათთვის უცხო ეკონომიკური დოქტრინების გავლენაში. განვიხილოთ ზემოთ მოყვანილი სამი კომპრომისი:

1. შეუძლებელია შეთანხმების ისეთი ვარიანტის შემუშავება, რომელიც შემდეგ სრულყოფას არ მითხოვს. ეს კომპრომსმაც და ბუკინენმაც კარგად იცოდნენ, მაგრამ იმის გამო, რომ არსებობდა ადამიანების ინტელექტუალურ შესაძლებლობათა შეზღუდვები, გამოდიოდნენ არსებული მდგომარეობიდან და სწორედ ამიტომ ითხოვდნენ იურიდიული ნორმების სრულყოფას, რომ მიღწეული ყოფილიყო მოცემულ ეტაპზე არსებული დმოკიდებულებათა შორის სამართლიანობა. ასეთი მსჯელობა საღი აზრის ერთადერთი გამოხატულება იყო აღნიშნულ საკითხზე.

2. იმის გამო, რომ არ შეიძლება ტრანსაქცია (შეთანხმება) სრულყოფილი იყოს, გამომდინარეობს ლოგიკურად ის, რომ საჭიროა კვლევის თეორიული შედეგები, ნორმატივებად გარდაიქმნას ეკონომიკური პოლიტიკის დებულებებად. ასეთი დათმობებით ხდება უგულებელყოფა, ინსტიტუციონალისტების იმ მოსაზრებისა, რომ ეკონომიკური თეორია მოწოდებულია შექმნას “ჭკვიანი საზოგადოება”, რომ მეცნიერული კვლევის შედეგები ერთნაირად მისაღები უნდა იყოს ყველასათვის. ეს შეგვაძლებინებს, შეიქმნას ისეთი საზოგადოება, სადაც ხელისუფლების შტოებსა და მოსახლეობას შორის იარსებოს ერთგვარმა კონსესუსმა და ამიტომ ეკონომიკური თეორიის მიღწევებიდან და მეცნიერულად დადგენილი ნორმებიდან გამომდინარე, ეკონომიკური პოლიტიკა იმოქმედებს საზოგადოებაში.

3. რადგან შეთანხმება არასრულყოფილია და ადამიანი მოქმედებს კოლექტივში, რომელ-

იც განსაზღვრავს მისი აქტივობის სტიმულებს, მათი ინტერესებისა და მოქმედების თავისებურებებს, ამიტომ ეს განისაზღვრება მათი საქციელით.

ადამიანის ფსიქოლოგიის ასეთი ბიჰივერ-ისტული ინტერპრეტაცია უცხო იყო ვებლენისათვის. იგი ფსიქოლოგიას აღიქვამდა, როგორც ადამიანის აზროვნების და არა როგორც მისი ქცევების მახასიათებელს. გარდა ამისა, გასული საუკუნის 60-იან წლებში თვით ბიჰივერ-ისტებმა თქვეს უარი თავიანთ ძირითად პოსტულტებზე და კოგნიტურ ფსიქოლოგიურ სკოლად გარდაიქმნენ. ცნობილი ეტოლოგი ლორენცი კი ფსიქოლოგიის ამ მიმართულებას მცდარ მეცნიერებად მიიჩნევდა, იგი თვლიდა, რომ ადამიანის დაშორება მისივე საქციელისაგან ნიშნავს, უარი თქვა თავის სულიერ და ფიზიკურ ერთიანობაზე. იგი ამერიკულ სამართალწარმოების ნაკლოვანებებს სწორედ ბიჰივერისტების მიერ დაშვებული შეცდომებით ხსნიდა.

ჩვენ კი მიგვაჩნია, რომ ინსტიტუციონალური სკოლის სიძლიერე სწორედ იმაში გამოიხატება, რომ იგი **სწავლობს ადამიანს მისივე რეალურ ისტორიულ პროცესში, სწავლობს, როგორც მთელს, ერთიანს მისი სულიერი და მატერიალური მოთხოვნების დაკმაყოფილების თვალსაზრისით და თითოეული მათგანის მიღწევებს მიაწერს “მის უდიდებულესობა” შემთხვევითობებს.**

4.1. ინსტიტუციონალიზმი საქართველოში (რეკომენდაციები)

ამგვარად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ნეოინსტიტუციონალიზმი, რამდენადაც ინსტიტუციონალიზმის კრიზისის გამოხატულებაა და შემდგომში რა მომავალი ეწევა ეკონომიკური მეცნიერების ამ მიმართულებას, ძნელია განსაზღვრო. მიუხედავად ამისა, ქვეყნებისათვის, სადაც მკვიდრად გაიღვა ფეხი საბაზრო ეკონომიკურმა სისტემამ და რომლებიც თავიანთ განვითარებას აკავშირებენ მსოფლიო გლობალურ ეკონომიკურ დინამიზმს, ინსტიტუციონალური კვლევები წარმოება აუცილებელია. ეს იმიტომ, რომ მათ წინაშე დასმული ამოცანა: გაარკვიონ ქვეყნის მაკროეკონომიკური სისტემის განვითარების თავისებურებები და მისი სტრუქტურა თანამედროვე მოთხოვნებისადმი შესაბამისობაში მოიყვანონ, შეუძლებელია გლობალური დინამიზმის ადგილობრივ რე-

ალობებთან სათანადო კავშირების გარეშე. ინსტიტუციონალური კვლევები განსაკუთრებით მაღალეფექტურია საქართველოს მსგავს ქვეყნებში, სადაც მოსახლეობის ეთნიკური თავისებურებები, საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული ისტორიული ტრადიციები, გეოპოლიტიკური თავისებურებები სერიოზულ დაკვირვებას მოითხოვს მსოფლიო საბაზრო ტენდენციების მიმართ მათი ადაპტაციისა და ინტეგრაციის მიზნით.

ვერ გამოვიჩინეთ სათანადო ყურადღება ჩვენი ქვეყნის ინსტიტუციონალური განვითარების თვალსაზრისით XX ს. 90-იან წლებში. ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული სისტემის ნგრევას ბევრი სასარგებლო და ქვეყნისათვის მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი გადავავლოეთ. უკვე აღვნიშნე, რომ საკუთრების ისეთი ფორმა, როგორიც იყო კოოპერაცია კანონგარეშე გამოვაცხადეთ და აღიგავა მიწისაგან პირისა, როგორც სოფლის მეურნეობაში, ასევე ვაჭრობაში. სიმბოლურია, რომ ახლა, როდესაც ამ სტრიქონებს ვწერ, 2014 წლის აგვისტოში, მიმდინარეობს “ცეკავშირის” სათავე ოფისის შენობის გამაღებული დემონტაჟი თავისუფლების მოედანზე. საბოლოოდ გაქრება პირისაგან მიწისა ერთ დროს მძლავრი სავაჭრო საპაიო ინსტიტუტი, რომელიც საქონელს ატარებდა ქალაქსა და სოფელს შორის. განა მხოლოდ საკუთრებითი ურთიერთობების მიუდებლობა იყო მიზეზი განუკითხაობისა, მთავარი მიზეზი უცოდინრობა და მომხვეჭელობა იყო. ასე აღიგავა მიწისაგან პირისა საფოსტო ოფისების განშტოებული სისტემა, კინოგაქირავების, სასწრაფო დახმარების და ფარმაციის ქსელური სისტემები. ახლა, როდესაც რეტროსპექტულად თვალს ვადევნებ კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების პროცესს საქართველოში, მახსენდება ვერნერ ზომბარტი, რომელიც გვაფრთხილებდა, რომ ამ პროცესში წარმატებულია ისინი, ვინც ერთდროულად არიან მეწარმეობის მოყვარულნი, პოლიტიკური ძალით აღჭურვილნი და ყაჩაღობაზეც უკან არ დაიხევენ. აი, ასეთი სურვილების მქონე, მაგრამ, სამწუხაროდ, გაუნათლებელი ხალხი აღმოჩნდა სხვადასხვა ინსტიტუტების სათავეებში და შედეგებიც ისეთივე დადგა.

90-იანი წლებიდან საკმარისი დრო გავიდა იმისათვის, რომ ბევრი საკითხი გაგვეზრებინა, სერიოზულად მოგვეკიდა ხელი ქვეყნის ბუნებრივი, მისთვის შესაფერისი სამეურნეო და პოლიტიკური ინსტიტუციის მშენებლობისათვის, არსებულებისათვის კანონიერი უფლებები

მიგვენიჭებინა, გამოგვეწვრებინა დაშვებული შეცდომები, შეგვექმნა ახალი ინსტიტუტები და აღმოგვეჩვენა ის სიცარიელები, რომლებიც ჩვენი აჩქარებული და ბოლომდე გაუზარებული ძალისხმევით შევქმენით. ის, რაც 90-იან მოვით მოქმედებდა ჩვენი უცოდინრობით მოხდა, მაგრამ 2006 წელს აღვიღობრივი ბიუჯეტის განადგურება, საპენსიო სისტემის ლიკვიდაცია, ანტი-მონოპოლიური სამსახურის გაუქმება და სხვა ანგვარი ქმედებები რას უნდა მივაწეროთ? ეს ამბები ხომ ასოცირდება ადამიანებთან, რომლებიც, თუ ჩვენს მას მედიას დავეყრდნობით, დღესაც შეუვალ ავტორიტეტად ითვლებიან ეკონომიკის სფეროში. არაფერს ვამბობ იმაზე, რომ მათთვის “ჭეშმარიტება” პირად ინტერესების სფეროდან გამომდინარე განისაზღვრება, ხოლო საზოგადოებრივი კეთილდღეობა, გულისხმობს ხელისუფლების მიერ დახმარების მომლოდინე ადამიანებს.

ეკონომიკური პროცესებისადმი ინსტიტუციონალური მიდგომები საშუალებას მოგვცემს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ 1.3.პარაგრაფში, გავარკვიოთ, **რა ცვლილებებია მოსალოდნელი ეკონომიკაში და რაში მდგომარეობს მათი გარდაუვალობა.** დღეს, როდესაც ეკონომიკური საქმიანობა გვიხდება გლობალიზებულ მსოფლიოში, ეკონომიკის გაძღოლის განვითარებული მექანიზმების გადმოტანა ჩვენს მეურნეობაში პრობლემას არ წარმოადგენს, მაგრამ ჩვენ ხომ უნდა ვიცოდეთ, რა და რა ზომით გვესაჭიროება, რა და ვისგან ვისწავლოთ. მაგალითად, საქართველოში ჯანმრთელობის დაცვის სისტემა დღეს უფრო ახლოა გერმანიის და საფრანგეთის სისტემებთან, ვიდრე ბრიტანულ მოდელთან, წელიწადნახევრის წინ კი პირიქით იყო. ფაქტია, რომ განვითარებული საბაზრო მექანიზმების გადმოტანა, პრობლემა არ არის. მთავარია, ვიცოდეთ, რამდენად შეგვიძლია მათი ათვისება და რა ეკონომიკურ ეფექტებზე იქნება ყოველივე გათვლილი. საკითხის ასეთი დაყენება მოგვცემს საშუალებას, ეკონომიკას მივანიჭოთ **ინოვაციური** ხასიათი, ამ სიტყვის იოსებ შუმპეტერისეული გაგებით. შესაბამისად სახელმწიფოს ჩარევები ეკონომიკური საქმიანობის მოწესრიგების მიმართულებით უნდა გამომდინარეობდეს შექმნილი აუცილებლობებიდან და ამ **აუცილებლობათა** აღსაქმელად უნდა ვიყოთ მზად.

ეკონომიკური ტრანსფორმაციის მზაობისათვის საჭიროა დისკუსია, განსჯა, რათა გამოვავლინოთ **როგორი საზოგადოებრივი მექანიზმებია საჭირო, რომ ცვლილებები**

ეკონომიკაში ქვეყნის განვითარების მიმართულებით მოქმედებდეს და არა საწინააღმდეგოდ. გარდა ამისა, იმისათვის, რომ შევქმნათ ეკონომიკის ზრდისა და განვითარების კარგი პირობები, პირველ რიგში, საჭიროა **დავპლიოთ ჩვენ მიერ დაშვებული შეცდომები, რომლებიც გარდაუვალი იყო მიმდინარე რეფორმებისა და ცვლილებების ფონზე.** შეცდომების გამოსწორება კი მხოლოდ ხელისუფლებას შეუძლია. ამისათვის საჭიროა პოლიტიკური ძალისხმევები, რაც მიზანდასახულებას მიანიჭებს სახელმწიფოს სპონტანურ ჩარევას ეკონომიკაში. ახალის შექმნა, “სიცრიელეთა” შევსება და შეცდომების გამოსწორება, ერთიანი პროცესია და გამომდინარეობს იმ ვალდებულებებისაგან, რომელიც ხელისუფლებას ხალხის წინაშე აქვს. ამიტომ, რომ დღეს ხელისუფლება ვალდებულია ქვეყანაში შექმნილი აუცილებლობებიდან გამომდინარე განახორციელოს ეკონომიკური პროცესებში გარდაქმნები. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანია შემდეგი ძალისხმევის განხორციელება:

- უნდა გაუქმდეს, ან საფუძვლიანად გადაისინჯოს ლიბერტარიული ფორმატის 2007 წელს მიღებული “ეკონომიკური თავისუფლების აქტი”. განსაკუთრებით გადასახედია მისი მსოფლმხედველობითი ნაწილი, ხოლო ის ნაწილი, რომელთა ფორმულირებაც პოლიტიკური გადაწყვეტილების სახით “ვაშინგტონის კონსენსუსს” უკავშირდება, მოითხოვს არსებითად ახლებურ, ჩვენს ქვეყანაზე მორგებულ რედაქციას;

- სერიოზული ცვლილებებია შესატანი “ეროვნული ბანკის შესახებ” კანონმდებლობაში. დაუშვებელია ეროვნული ბანკის მოგება-ზარალის პრინციპით მუშაობა, როგორც საკუთრებითი ურთიერთობების ასევე მისი უშუალო ფუნქციონალური დანიშნულების თვალსაზრისით. მისი ასეთი დამოუკიდებლობა იწვევს მის ბიუროკრატიზაციას და აშორებს ქვეყნის საბანკო სისტემისაგან. გარდა ამისა, მონეტარული ფონდის მიერ შეთავაზებული სამის (დამოუკიდებელი ფულადი პოლიტიკა, თავისუფალი ფინანსური ტრანზაქციები და ფულის ფიქსირებული საცვლელი კურსის) ერთდროულად შეუძლებლობის” კონცეფციისადმი ბრმა თანმიყოლა, უკარგავს მას ბანკების საქმიანობაზე, განსაკუთრებით მათი მენეჯმენტზე კონტროლის შესაძლებლობას, რაც, სამწუხაროდ, მისსავე გამოცემულ კანონქვემდებარე აქტებში აისახება;

▪ გადახედვას მოითხოვს საბიუჯეტო კოდექსი. აქ განმარტებული სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფინიცია, ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს. ასევე გადასახედი ირიბი გადასახადების დაწესების და მათზე საჯარიმო სანქციების დაწესების ნორმატიული ბაზაც;

▪ ყურადღებითაა განსახილველი სხვა ეკონომიკური კანონმდებლობებიც, სადაც “გამორჩენილია” ადამიანის უფლებები და დასაქმებულთა დიდი ხელისუფლებისა და მეწარმის მოვალეობები;

▪ საერთაშორისო შრომის ორგანიზაციის მითითებების საფუძველზე განისაზღვროს დასაქმებულის, უმუშევრის და შრომის ბაზართან დაკავშირებული სხვადასხვა პირთა დეფინიცია, რომელიც საშუალებას მოგვცემს მკაფიოდ წარმოვადგინოთ ვიქონიოთ ქვეყანაში შრომისუნარიანი მოსახლეობის პროფესიულ დინამიკაზე და შექმნის შრომის პირობების გაუმჯობესების შესაძლებლობას;

▪ შემუშავდეს სიღარიბესთან ბრძოლის საერთო-ჩარჩო კანონმდებლობა, სადაც გაირკვევა, როგორც სიღარიბის ზღვრის ცნება და განისაზღვრება მისი შესაბამისი ღონისძიებათა სისტემისათვის საკანონმდებლო ბაზა;

▪ აღდგეს არსებული ხარჯვით პრინციპებზე ორგანიზებული საპენსიო ფონდი. აუცილებელია გადაიდგას ნაბიჯები ქვეყანაში დაგროვებითი საპენსიო სისტემის შესაქმნელად და სერიოზულად უნდა ვიფიქროთ ქვეყნიდან ემიგრირებული მოსახლეობის საპენსიო სისტემაში ინტეგრაციის საკითხებზე;

▪ უნდა აღდგეს ქვეყანაში თვითმართვადობის დონეზე ბიუჯეტირების პროცესი, უნდა შემუშავდეს პოლიტიკური გადაწყვეტილებები ადგილობრივი ბიუჯეტების ფორმირებისა და ხარჯვის ნორმატიული ბაზის შესაქმნელად;

▪ ძლიერ მხარდაჭერას მოითხოვს ქვეყნის ფასიანი ქაღალდების ბაზარიც;

▪ უნდა შეიქმნას ქვეყნის მერიტორული სფეროს (განათლება, მეცნიერება, კულტურა) საბიუჯეტო დაფინანსების თანამედროვე ნორმები, რომლებიც ეკონომიკური ზრდის არსებული ტემპების შესაბამისად განსაზღვრავენ ამ სფეროში ფულადი წყაროების ოდენობას.

ეს ის ამოცანებია, რომელთა განხორციელებაც ხელისუფლების პრეროგატივაა. მათი განხორციელება მოითხოვს დიდ საზოგადოებრივ მხარდაჭერას და რადგან ზემოთ ჩამოთვლილი პრობლემების გადაწყვეტა, არა მარტო ჩვენი ქვეყნის ინტერესთა სფეროდან მომდინარეობს, არამედ გლობალური გარემოს მოთხოვნებიცაა, ამიტომ აუცილებელია საერთაშორისო ორგა-

ნიზაციებთან მჭიდრო თანამშრომლობაც. გარდა ასეთი გარესამყაროსთან თანამშრომლობის სისტემური მექანიზმების “მშენებლობისა” ჩვენს წინაშე დგას ისეთი ამოცანებიც, რომლებიც უშუალოდ ქვეყნის ისტორიული წარსულიდან მომდინარეობს. ადამიანების დიდ ჯგუფებს შორის თანამშრომლობის ეს ისეთი ფორმებია, რომლებიც ჩვენს ქვეყანაში ისტორიულად ჩამოყალიბდა და ხშირად სათვალავში არ ვაგდებთ, რადგან პირდაპირ და უშუალოდ არ ეკორესპონდენტობა იმავე საკითხებზე ჩვენთან აღიარებულ დოქტრინებს. მაგალითად, ავიღოთ სიღარიბის პრობლემა. მისი გადაწყვეტა საქართველოში უკავშირდებოდა წმინდა წერილში გადმოცემულ ქრისტიანულ მრწამსს. “არც ბევრის შემგროვებელს აღმოაჩნდა ზედმეტი და არც მცირეს შემგროვებელს დაჰკლებია რამე.” (გამოსვლა 16. 18.) გვასწავლის ბიბლია და ეს ფილოსოფია, იყო ქართველებისათვის, ერთ ერთი მთავარი გზამკვლევი არსებობის ხანგრძლივ ისტორიულ გზაზე.

სიღარიბის დაძლევის მთავარი მექანიზმი არსებული დოვლათი განაწილების სფეროში კი არ უნდა ვეძებოთ, რადგან ეს სფერო არ განსაზღვრავდა ჩვენი მოსახლეობის თანაცხოვრების წესს, არამედ, წარმოების სფეროში, რადგან დოვლათის შექმნის შესაძლებლობების სამართლიანი, საყოველთაო ხელთმისაწვდომობა არის ჩვენი ისტორიული გამოცდილების ამოსავალი მახასიათებელი. ისტორიულად საერთო მოხმარების რესურსებზე წვდომა თითოეულ მაცხოვრებელს შეეძლო. “სამი რამ არ დაუკავდება კაცსა: წყალი, ტყე და ბალახი.” ამბობს ვახტანგ მეექვსის კანონი და თუ დააკვირდებით, მქონებლობის მიხედვით, მოსახლეობის რანჟირების საფუძვლადაც რესურსებზე ასეთი თავისუფალი წვდომის შესაძლებლობები ხდება: ბოგანო-უაგარაკო კაცი, უქონელი - სახლ-არ არმქონე, უპოვარი - დედით მამით უქონელი. ასეთი იერარქიის საფუძველს ქმნიდა საერთო სარგებლობის რესურსებისადმი ხელმისაწვდომობა. ეს საკითხი ძალიან ყურადღებით არის შესასწავლი, ეს ინსტიტუცია დღესაც შემორჩენილია და მოსახლეობას სისხლში აქვს გამჯდარი. განსაკუთრებით შესამჩნევია ეს მეცხოველეობაში, აქ ძველიდან შემორჩენილია მიწების დამაგრების სისტემა ცხვრის საერთო გადასარეკი ტრასებიდან დაწყებული, საერთო საბალახოებით, იმერეთში და სამეგრელოში, გასარეკებით კახეთში და ა.შ არსებობს და დღესაც მოქმედებს ტყის და ტყის პროდუქტების საერთო გამოყენების ინსტიტუციონა-

ღური ფორმები. ასევე წყლის გამოყენების ისტორიულად ჩამოყალიბებული ტრადიციები. მაგალითად, ქართლში გვალვების დროს, სარწყავი წყლალზე მორიგეობისა და გამოყენების ვადების დასადგენ თავყრილობაში კაცები არ მონაწილეობენ, ვაითუ, რამე ხიფათს გადაეყარონ და ქალები “არჩევენ” ამ პრობლემას და არც თუ იშვიათია მათ შორის ფიზიკური შეხლაშემოხლა.

დღეს, როდესაც ვაკვირდებით, ბალახის ამ საერთო მოხმარების მნიშვნელოვანი რესურსის გამოყენების ტრადიციულ ფორმებს, ვხედავთ, რომ სისტემა გულისხმობს სოფლის, როგორც გამოცალკევებული საცხოვრებელი არეალის წევრთა საკუთრების განსაკუთრებულ უფლებას, რაც იმას ნიშნავს, რომ: 1. სოფელს ინარჩუნებს უფლებამოსილება გამორიცხოვს გადაწყვეტილების მიღების პროცესიდან სხვა ეკონომიკური აგენტები და რესურსი გამოიყენოს დანიშნულებისამებრ. 2. ტრანსაქციული დანახარჯები მინიმალურია. რესურსისადმი ასეთი დამოკიდებულება კი განაპირობებს რესურსის გამოყენების ეფექტიანობას.

ვინმემ შეიძლება ასეც დასვას საკითხი, რა დროს ეს - მამა-პაპის დროინდელი ადათების აღდგენაა, ჩვენ მეურნეობის ინტენსიფიკაციის გზით უნდა ვიაროთო. ამგვარად საკითხის დასმისას, ორ სერიოზულ შეცდომას ვუშვებთ, პირველი ის არის, რომ ჩვენ ძველი რეალობის დაბრუნებაზე კი არ ვსაუბრობთ, არამედ იმ ინსტიტუტზე, რომელიც ჩვენს წინაპრებს შეუქმნიათ უნიკალური გეოგრაფიული გარემოს გათვალისწინებით, ბარისა და მთიანეთის სამეურნეო დაახლოებისა და ნაყოფიერი მიწების ეკონომიურად გამოყენების მიზნის მისაღწევად. სოციალური ერთიანობის პირობებში კი მიუგნიათ რესურსების გამოყენების სამართლიანი ფორმისათვის. ეს ის ინსტიტუციონალური ფორმაა, რომელიც საარსებო საშუალებების საერთო გამოყენების მეშვეობით ქმნის უნიკალურ სასოფლო-სამეურნეო სისტემას, იგი დროში მდგრადია და მას ვერაფერი დააკლო მეფის რუსეთის დროინდელმა კაპიტალიზმმა, ვერც სოციალისტურმა სამეურნეო სისტემამ და დღესაც ამ არაფორმარული ინსტიტუციის მეშვეობით იწარმოება საკვები პროდუქტების უდიდესი რაოდენობა და, რაც მთავარია, ხელმისაწვდომ ფასად. ამაში ყველა დარწმუნდება, ვინც შეადარებს რძისა და რძის პროდუქტების ფასებს ორგანიზებულ და არაორგანიზებულ ბაზარზე. მეორე შეცდომა იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენს ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის მისაღები გზაა მისი ინკლუზიური განვითარება, რაც გულისხმობს ეკონომიკის ზრდის მიზნით, როგორც ინტენსიური, ასევე ექსტენსიური ფაქტორების გამოყენებას.

ბის ეკონომიურად გამოყენების მიზნის მისაღწევად. სოციალური ერთიანობის პირობებში კი მიუგნიათ რესურსების გამოყენების სამართლიანი ფორმისათვის. ეს ის ინსტიტუციონალური ფორმაა, რომელიც საარსებო საშუალებების საერთო გამოყენების მეშვეობით ქმნის უნიკალურ სასოფლო-სამეურნეო სისტემას, იგი დროში მდგრადია და მას ვერაფერი დააკლო მეფის რუსეთის დროინდელმა კაპიტალიზმმა, ვერც სოციალისტურმა სამეურნეო სისტემამ და დღესაც ამ არაფორმარული ინსტიტუციის მეშვეობით იწარმოება საკვები პროდუქტების უდიდესი რაოდენობა და, რაც მთავარია, ხელმისაწვდომ ფასად. ამაში ყველა დარწმუნდება, ვინც შეადარებს რძისა და რძის პროდუქტების ფასებს ორგანიზებულ და არაორგანიზებულ ბაზარზე. მეორე შეცდომა იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენს ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის მისაღები გზაა მისი ინკლუზიური განვითარება, რაც გულისხმობს ეკონომიკის ზრდის მიზნით, როგორც ინტენსიური, ასევე ექსტენსიური ფაქტორების გამოყენებას.

ჭეშმარიტად მნიშვნელოვანი გამოწვევაა დღევანდელი საქართველოსათვის საერთო სარგებლობის რესურსების სწორი გამოყენება. ამ სფეროში უამრავ წინააღმდეგობებს ვაწყდებით. კომუნალური რეფორმიდან დაწყებული წყლის რესურსების ენერგეტიკული მიზნებისათვის გამოყენების პრობლემებით დამთვრებული, საერთო სარგებლობის რესურსების მოხმარება ქვეყანაში სოციალური მთლიანობისა და თანაცხოვრების ჰუმანური წესების დამკვიდრების სირთულეებს უკავშირდება. ჩვენი წინსვლაც დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ გადავწყვეტთ ამ უაღრესად მნიშვნელოვან პრობლემას.